

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra historie

VYUŽITÍ MÉDIÍ VE VÝUCE DĚJEPISU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. et BcA. Petr Pánek, DiS.

Český jazyk – historie pro 2. stupeň ZŠ

vedoucí práce

PaedDr. Helena Východská

Plzeň 2019

Na tomto místě chci poděkovat vedoucí svojí diplomové práce, vážené PaedDr. Heleně Východské, jejíž vědomosti, zápal pro věc i temperament jsou pro mne neustálou inspirací.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a dalších zdrojů informací.

Datum, podpis:

Obsah

1. ÚVOD	6
1.1. Předmluva	6
1.2. Struktura práce	7
1.3. Použité zdroje a metody	7
1.4. Badatelské cíle	8
1.5. Poznámka k jazykové formě	10
2. MÉDIUM	11
2.1. Médium	11
2.2. Mediace	15
2.3. Masová média	16
2.4. Nová média	18
2.5. Konvergence médií	19
2.6. Studium médií v sociálním kontextu	20
2.7. Historie médií	20
2.8. Působení médií	22
2.8.1. Funkce médií	22
2.8.2. Příjemcovy potřeby	23
2.9. Druhy médií	24
3. KOMUNIKACE	26
3.1. Dorozumívací kód	26
3.2. Dorozumívací proces	26
3.3. Typy komunikace	28
3.4. Mediální komunikace	28
3.5. Filmová řeč	29
3.6. Komunikační šumy	30
4. MÉDIA V DIDAKTICE	31
4.1. Funkce didaktických prostředků	33
4.2. Přínos médií v didaktice	34
4.3. Média a historické vyučovací obsahy	35
5. OSOBNOST UČITELE	37
6. PRAKTICKÁ ČÁST	38
6.1. Dramaturgie zvukových stop	40
6.2. Didaktická aplikace auditivního média na vybraných tématech	41
7. ZÁVĚR	48

8. RESUMÉ	50
8.1. English summary	50
9. ZDROJE.....	51

1. ÚVOD

1.1. Předmluva

Téma *Využití médií ve výuce dějepisu* jsem zvolil z několika prozaických důvodů. Samozřejmostí je **zájem o výchovu a vzdělávání**. Je zde však také jednak můj **zájem o média**, jednak **zájem o dějiny**, také snaha o to, abych **vyučoval dějepis neotřele**, a pochopitelně touha po **tvořivé práci**. Vlivem svého původního zaměření se stále pohybuji jednou nohou ve světě médií (v nejširším možném smyslu tohoto pojmu, jak bude naznačeno dále v této práci). To mi skýtá výhodu v podobě určité erudice v oblasti teorie i praxe médií.

Dnešní média jsou **součástí našeho soukromí**. Televize, počítače a rádia máme v obývacích pokojích, v ložnicích, v mobilních zařízeních typu smartphone, která má většina z nás neustále u sebe. Usuzuji, že v souladu s tím je v moderní škole práce s médii ve výuce (dějepisu) prakticky nevyhnutelná. S médii se mladí lidé setkávají denně a jsou jimi do značné míry formováni. Škola by proto měla jít ruku v ruce s tímto trendem a pěstovat u žáků a studentů **mediální gramotnost** (průřezové téma Mediální výchova bude v mém pojetí výuky, jak je popíšu, zcela jistě obsaženo, budu to v této práci také rozvádět).

V současné době je bezesporu dominantním médiem **obraz**. Jsem však přesvědčen, že je potřeba klást důraz na co nejvíce smyslů, a tím smyslové poznání zapojovat do výchovně vzdělávacího procesu. Jelikož mám zkušenosti s rozhlasovou tvorbou i se zvukem ve filmu, zaměřuji praktickou část své práce na **využití zvukového média** ve výuce dějepisu. Jedná se o téma dosud málo prozkoumané, a proto věřím, že by moje práce mohla být přínosem na poli moderních přístupů ve vyučování dějepisu.

Už v roce 1913 napsal **Thomas Alva Edison**¹, že „*brzy budou knihy ve školách zastaralé... Dost možná se bude každé odvětví lidského vědění vyučovat pomocí filmů.*“² Podobné věštby se objevovaly po celé dvacáté století – s rozšířením rozhlasu, posléze televize, pak osobních počítačů a v relativně nedávné době se stále prudčeji

¹ Thomas Alva Edison (1847–1931) byl americký vynálezce a vědecko-technický revolucionář, který si nechal patentovat více než 2000 vynálezů. Autorství některých vynálezů je sporné.

² SPITZER, Manfred. Digitální demence. S. 15.

se projevujícím rozvojem internetu. Co bude zítra, je otázkou. Ve výchovně vzdělávacím procesu se jako učitelé musíme soustředit primárně na to, co je dnes, abychom nezaostávali za vývojem společnosti, respektive abychom coby představitelé školou institucionalizovaného vzdělávání byli za společenským vývojem alespoň co **nejneopožděnější**.

1.2. Struktura práce

Tato práce, věnující se přednostně otázkám využití médií ve výuce dějepisu, je rozdělena na **dvě hlavní části**. První část je **teoretická** a opírá se o odbornou literaturu. Pojednávám v této části o tom, co jsou média, jak komunikují se svým obecnstvem, jaké jsou funkce médií, jak je možné média využít v didaktice, ale i o dalších tématech. Ve druhé, **praktické** části představím možnosti, jak pracovat ve výuce s auditivním médiem. Ukážu to na příkladech výuky dějepisu na základní škole (některé z příkladů byly realizovány v rámci mé souvislé pedagogické praxe). Nejprve vytkneme učivo a vybereme výukové cíle v souladu s Bloomovou taxonomií. Následně navrhnu realizaci výukové lekce za pomoci auditivních prostředků. Navrhnou několik zvukových stop k různým obdobím lidských dějin, které budou obsahovat zvuky charakteristické pro dané období. V praktické části budou zahrnuty také další materiály (pracovní listy, testy atp.), které budou pro žáky úkolem a oporou během práce se zvukovými nahrávkami. V rámci přílohového CD budou obsaženy vedle elektronické verze veškerých textů této práce také všechny zvukové nahrávky v té podobě, v jaké jsem je navrhl.

1.3. Použité zdroje a metody

Vzhledem k dílčím tématům, jimž se věnuji v jednotlivých kapitolách, považuji za vhodnější analyzovat jednotlivé tituly a hodnotit autorský přínos pro své badatelské cíle přímo v jednotlivých částech své diplomové práce. Na tomto místě jmenuji pouze **Herberta Marshalla McLuhana**³, jehož teoretické práce z oblasti studia médií se staly klíčem ke struktuře této práce.

³ Herbert Marshall McLuhan (1911–1980) byl proslavený kanadský teoretik médií. Patří k tzv. torontské škole (skupina pedagogů, kteří působili od 50. let na univerzitě v Torontu a věnovali se teorii komunikace a také literární

O využití médií ve výuce dějepisu neexistuje mnoho odborné literatury, a proto je potřeba se při studiu opírat mj. o elektronické zdroje. Zvuky pro svoji praktickou didaktickou aplikaci jsem čerpal z nejrůznějších databází na internetu a také z vlastních nahrávek. Měl jsem šanci si některé didaktické aplikace vyzkoušet a ověřit v praxi, a tak scany pracovních listů, které vyplnili žáci, přikládám na přílohovém CD.

Z metod své práce jmenuji především excerpci odborné literatury jednak oboru studia médií, jednak didaktiky, dále pak sestavování zvukových stop na základě vědomostí o dějinách, o didaktice, scenáristice a dramaturgii.

1.4. Badatelské cíle

Rád bych upozornil na to, že studium médií (někdy se pro tuto vědu užívá také nepřilíh obvyklý pojem mediologie) a pedagogika mají mnohé třecí plochy. Jsou jimi především vědy, z nichž obě studia čerpají poznatky. G. Burton a J. Jiráček napsali ve své knize *Úvod do studia médií*, že pro studium médií jsou nezbytné znalosti z několika vědních odvětví: z psychologie, historie, lingvistiky (a sémiotiky), antropologie, politologie, zejména však ze sociologie, „z níž studium mediální – v sociologickém kontextu původně ‚masové‘ – komunikace vychází“.⁴ Dovolím si tvrdit, že nejinak je tomu v případě pedagogiky. Konvergence vědních oborů je zcela přirozenou vývojovou fází u takových hybridních věd, kterými jsou právě pedagogika nebo studium médií. A podobně také já jako učitel hodlám cílit svoji výchovně-vzdělávací činnost na konvergenci smyslového poznávání během výchovně-vzdělávacího procesu. Tato práce je vůbec konvergentně zaměřena. Soudím, že děti se mohou jednak za pomoci médií učit dějepis, jednak také za pomoci dějepisu porozumět médiím. Jde o jakousi konvergenci, respektive synergii poznávání a poznání v oblasti dějepisu a mediální výchovy.

Mým cílem je jednak ukázat, jak se dá zajímavě pracovat se zvukovým médiem v edukačním procesu, jednak prověřit, co všechno může znamenat pojem médium ve školské praxi. Opřu se při tom o odbornou literaturu, o vlastní zkušenosti a také

kritice). Přičítá se mu autorství pojmu jako globální vesnice, technologický determinismus nebo horká a chladná média (viz dále). Můžeme říci, že byl vizionářem, jelikož po jeho smrti v roce 1980 musely jeho myšlenky ještě mnoho let čekat, než se jimi naplní realita. S postupem technologického vývoje byl poté znovuobjeven.

⁴ BURTON, Graeme, JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 51.

o myšlenky, které jsem z obojího vyvodil. Chci také dokázat, že pedagogika, studia médií a teorie vzniku uměleckého díla mají společné rysy, na nichž lze vystavět výchovně-vzdělávací proces.

1.5. Poznámka k jazykové formě

Pro zjednodušení jazykové formy této práce používám ve většině textu generické maskulinum (žák, učitel...). Mezi osobností učitele a učitelky jsou rozdíly, které se mohou projevit např. ve volbě metodologie ve výuce. Genderová analýza však není předmětem této práce, a proto tyto rozdíly teď ponechám stranou.

2. MÉDIUM

Pokud se chceme zabývat problematikou funkčnosti médií ve školské praxi, musíme nejprve zkoumat média jako taková. V této stěžejní kapitole pojmenuji pro potřeby této práce následující důležité pojmy – médium, mediace, mediální komunikace. Opřu se při tom o odbornou literaturu, kterou v našich zemích zastupují autoři Jan Jiráček⁵, Barbara Köpplová⁶ nebo Jan Chromý⁷. Ze zahraničních autorů se pro tuto práci nejvíce hodí myšlenky zmíněného Herberta Marshalla McLuhana, ale čerpal jsem také z publikací Graema Burtona⁸, Umberta Eca⁹ a dalších odborníků.

2.1. Médium

Nejprve se podívejme na základní pojem, který bude v této práci ještě často skloňován – médium. Co to je? V potaz nyní nebudeme brát úhel pohledu vědních oborů mimo centrum našeho zájmu – s pojmem médium se totiž můžeme setkat i v chemii, biologii, fyzice, výpočetní technice, ale třeba i v parapsychologii¹⁰, gastronomii nevyjímaje. Některé styčné body sice náš výklad pojmu s těmito vědami sdílí, ale nebudeme se tím dlouze zanášet. Stručně naznačím dále. Výše jsem uvedl, ze kterých věd musíme čerpat poznatky, abychom mohli média důkladně studovat. Pro připomenutí je to psychologie, historie, lingvistika, sémiotika, antropologie, politologie a sociologie. My se však nemusíme zbytečně hroužít do studia těchto jednotlivých věd, neboť tak místo nás už učinili jiní.

Dnes máme k dispozici různé spisy z oblasti studia médií (budu toto sousloví užívat namísto neobvyklého pojmu mediologie, který Jiráček a Köpplová¹¹ uvádějí sice jako nepřiliš zažitý, nicméně systémově přijatelný. Nelze ho však nalézt ani ve *Slovníku spisovné češtiny*, ani v *Akademickém slovníku cizích slov*, a proto jsem se rozhodl ho

⁵ Jan Jiráček (nar. 1958) je znám především jako teoretik médií, ale je také novinářem a překladatelem odborných publikací i krásné literatury z anglického jazyka.

⁶ Barbara Köpplová (nar. 1943) je historičkou médií a překládá z německého jazyka beletrii, literaturu faktu, ale i dokumentární filmy.

⁷ Jan Chromý (nar. 1974), autor monografií a skript se zaměřením na média ve vzdělávání, vydavatel a šéfredaktor časopisu Media4u.

⁸ Graeme Burton je britský teoretik médií se zaměřením na vizuální komunikaci. Je autorem mnoha učebních textů z oblasti mediálních studií. Působil na University of West England v Bristolu.

⁹ Umberto Eco (1932–2016) byl slavný italský sémiolog, filosof, spisovatel a vysokoškolský pedagog. Zabýval se jazykem, literární vědou, estetikou, ale proslul také jako autor beletrie (*Jméno růže*, *Foucaultovo kyvadlo...*).

¹⁰ KOLEKTIV autorů. Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český. [online] © 2012–2019 dostupné z: www.priLucka.ujc.cas.cz [cit. 12. 4. 2019]

¹¹ JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. S. 23.

nepoužívat). Teoretické práce nabízejí výklad pojmu médium a také různé úhly pohledu, z nichž lze na média pohlížet. Můžeme studovat, kdo vznik médií iniciuje, jak média vznikají, jak působí na recipienta atd.

Různí autoři (Jiráček, Köpplová, Chromý) uvádějí, že s výrazem médium se v úzu jazyků současných vyspělých zemí setkáváme zcela běžně.¹² Jednoznačný a jednotný výklad slova médium však neexistuje. Výklad významu tohoto pojmu je nejednotný, a tak může být problematický, jak píše Jan Chromý¹³. Je potřeba si tedy jeho význam pro potřeby této práce ozřejmit. Otevíru odpověď na tuto otázku tvrzením profesora Gabriela Švejdy, který uvádí, že médium je „*soustava znaků, tj. určitá zpráva se syntaktickou, sémantickou a pragmatickou strukturou*“.¹⁴ Záměrně vybírám právě definici, již uvádí prof. Švejda, protože se s její pomocí dostáváme k problematice dichotomie forma – obsah, kterou studia médií sdílejí se strukturalisticky pojatou lingvistikou. Co je totiž ona syntaktická, sémantická a pragmatická struktura, o níž píše prof. Švejda? Je to samozřejmě forma.

Herbert Marshall McLuhan vznesl tezi, že samotné médium je poselstvím.¹⁵ Upozorňuje, že „*je vsutku až příliš běžné, že ,obsah‘ jakéhokoli média nám zakrývá jeho charakter*“.¹⁶ A charakterem má McLuhan na mysli samozřejmě formu. Dvojice forma – obsah jsou nerozlučné, jedno není bez druhého. Je tedy nabíledni, že se navzájem ovlivňují. Toto tvrzení může podpořit další citace M. McLuhana: „*Co se týká obsahu poselství: jestliže člověk řekne ,Miluji tě‘ osobně, telefonem nebo na plakátové ploše, bude to právě použité médium, které zřejmě nejvíce ozřejmí charakter odpovědi.*“¹⁷ Tento citát nám dobře demonstruje, že jeden obsah může být vyjádřen mnoha formami, které zákonitě ovlivňují, jak příjemce sdělení bude na obsah reagovat.

Pro přehlednost přikládám tabulku, kterou jsem si půjčil z publikace Jana Chromého¹⁸. Ukazuje posuny ve vnímání významu výrazu médium.

¹² JIRÁK Jan a KÖPPLOVÁ Barbara. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. S. 15.

¹³ CHROMÝ, Jan. Komunikace, média, vzdělávání, kultura. S. 16.

¹⁴ Tamtéž. S. 17.

¹⁵ McLUHAN, Marshall. Jak rozumět médiím. S. 20.

¹⁶ Tamtéž. S. 21.

¹⁷ McLUHAN, Marshall. Člověk, média a elektronická kultura. S. 13.

¹⁸ CHROMÝ, Jan. Komunikace, média, vzdělávání, kultura. S. 19.

Tab. 1: Orientační přehled významnějších chápání pojmu médium různými zdroji

Autor - zdroj	Pojem médium je zdrojem chápán
Vaclík (2008)	V novodobém spiritistickém kroužku například na sklonku 19. století můžeme vyvolávat jako médium ducha některého zemřelého předka.
Steinmetz (1996)	Komunikační prostředek, který slouží k přenosu informací nebo zábavě jako třeba televize.
Sinclair (1995), Davies (1980)	Jeden z komunikačních prostředků, například TV, rozhlas, noviny, časopisy.
Cowie (1989), Guralnik (1981), Metcalf - Thompson - Daintith (1998)	Prostředek masové komunikace.
Švejda (1999)	Materiálně energetický nosič znaků - prostředek přenosu.
Švejda (1999) Hockicková - Hašková (2004)	Soustava znaků, tj. určitá zpráva se syntaktickou, sémantickou a pragmatickou strukturou.
Davies (1980), Cowie (1989)	Prostředí nebo nástroj umožňující přenos.
Havránek (1989)	Zprostředkující činitel, prostřednictvím něčeho.
Stoličný (2005)	Prostředek zprostředkávající jakoukoliv informaci, jednoduchým věcným textem počínaje a mnohvrstevným náročným uměleckým dílem konče.
McLuhan (1991)	Poselství, které se jako změna měřítka, tempa nebo modelu přenáší do lidských záležitostí.
Šmok (1970)	Poselství (řecky „angelma“) - termín „angelmat“ používá k vyjádření přenosu určité informace - poselství.
Jiráček - Köpplová (2003)	1) Technologie pro předávání a přebírání určitého sdělení. 2) Lidé současně produkující předávané poselství
Chromý (2006)	Jeden z komunikačních prostředků, který slouží jako materiálně-energetický nosič znaků obsahující informace.

Zdroj - Chromý (2006)

Tabulka z publikace Jana Chromého *Komunikace, média, vzdělávání, kultura*.

Je možné říci, že uvedený výběr autorů se shodne na tom, že **médium je především nějakým druhem prostředku, který umožňuje přenos informace.**

Jak lze také z tabulky vyčíst, M. McLuhan tvrdí: *„Poselstvím každého média nebo technologie je změna měřítka, tempa nebo modelu, které zavádí do lidských záležitostí.“*¹⁹ To je hledisko, které dovoluje považovat za médium vše, co slouží jako

¹⁹ McLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím*. S. 21.

extenze (prodlužování) smyslů nebo orgánů člověka. Médiem je dle McLuhana tedy mimo jazyka, písma, knih, televize atd. také kolo, oblečení, obydlí, peníze, zbraně, ale i elektrické světlo. Vše, co navazuje na již ve společnosti zaběhlé, užívané záležitosti, co slouží jako **extenze člověka**. McLuhan dále zpřesňuje: „*Železnice sice nezavedla do lidské společnosti pohyb, dopravu, kolo nebo silnici, ale zrychlila a zvětšila měřítko předcházejících lidských funkcí a tak vytvořila zcela nové druhy měst, práce a způsobů trávení volného času.*“²⁰ Zpřesnění je zde uvedeno proto, abychom si ilustrovali, že nic nového nevzniklo zcela nahodile, bez předešlého kontextu.

McLuhanova širší pojetí významu pojmu médium je sice nejzajímavější z hlediska množství možností, které tento způsob výkladu nabízí, ale tím se také pro tuto práci stává trochu problematickou. K McLuhanovi se v této práci ještě několikrát vrátíme, ale nyní je potřeba se kvůli přehlednosti obrátit pro definici pojmu médium jinam. Z dostupných zdrojů je nejbližší našemu pojetí definice, již uvádějí Jiráková a Köpplová ve *Stručném úvodu do studia médií a mediální komunikace*. Označují jako médium prostě „*to, co zprostředkovává někomu nějaké sdělení, tedy **médium komunikační***“.²¹ To je médium, jak na ně nahlížím v této práci.

Médium je tedy především zprostředkovatelem, mezičlánkem v komunikaci. Slovo médium, jak můžeme číst v *Českém etymologickém slovníku* Jiřího Rejzka²², pochází „*z lat. medium (prostředek, střed, veřejnost)*“.²³ To je právě význam, který sdílejí námi zkoumaná, tedy komunikační média s médii, jak je vnímají jiné vědní obory – médium je vždycky nějaký nosič, prostředník. **Komunikační médium je prostředníkem v komunikaci**, a to buď jednostranné (to v případě konvenčních médií většinou), nebo oboustranné (jak tomu bývá u tzv. nových médií a jak by tomu mělo být v procesu výchovy a vzdělávání – žáci by měli mít možnost na mediální sdělení reagovat). V této práci budu tedy užívat termín médium ve smyslu komunikační médium.

²⁰ McLUHAN, Marshall. Jak rozumět médiím. S. 21. (Respektujeme původní syntaktické vazby citovaného textu.)

²¹ JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. S. 16.

²² Jiří Rejzek (nar. 1964) je filolog a bohemista věnující se především etymologii a srovnávací lingvistice. Působí v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filosofické fakulty Univerzity Karlovy.

²³ REJZEK, Jiří. Český etymologický slovník. S. 409.

2.2. Mediace

Dále je zapotřebí definovat parametry pojmu, který se také v tomto textu vícekrát objeví, a to pojmu **mediace** (a od něj odvozených slov mediovaný, mediovat...). Burton a Jiráček píšou, že „*to, co se objeví na stránce či obrazovce, není skutečný originál, nýbrž jedna z možných verzí jeho výkladu či zpracování. A nejde jen o to, že události zpracováváné do zpráv jsou určitým způsobem vybrané, uspořádané a převyprávěné, aby byly pro příjemce přijatelné. Totéž platí i o fiktivních příbězích. Při uvedení divadelní hry výsledný tvar neodpovídá doslova předloze, neboť režisér mnohdy text upravuje.*“²⁴ Tímto citátem jsme si naznačili, co je mediace. Jedná se vlastně o onen proces zprostředkovávání informací médii, při němž něco z obsahu je ve formě osvětleno, něco zůstává ve stínu, něco recipient nevidí vůbec, protože se to do formy nedostane. Mediace je proces, jemuž dávají média podobu. Jiráček a Köpplová dosti přesně vystihují, že „*mediace je proces zvýznamňování, který dokáže vytvářet sociální skutečnosti nového druhu, odlišné společenským postavením od skutečností, jež se staly inspirací či materiálem pro mediaci.*“²⁵ Za důležité slovo, a to zejména v didaktickém slova smyslu, považuji český pojem **zvýznamňování** – tedy nabývání významu – protože to znamená, kterou část obsahu budeme prostřednictvím médií akcentovat.

K mediaci se vrátím v praktické části této práce, konkrétně v kapitole Dramaturgie. Mediace podle mne souvisí jak s dramaturgií, tak s pedagogickým pojmem didaktická transformace.

²⁴ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 123–124.

²⁵ JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. S. 46.

2.3. Masová média

Za nezbytné pro tuto práci považuji krátké pojednání o masových médiích (jinak též hromadných sdělovacích prostředcích). Mezi komunikačními médii jsou to totiž právě ta masová, která **nejvíce vstupují do života lidí**, a tím pádem i do života žáků či studentů.

„*Role masových médií v procesu modernizace společnosti je klíčová.*“²⁶ Jejich zastoupení v každodenním životě je výrazné a utvářejí **mediální realitu** – to je nemediální sociální realita zpracovaná podle mediální logiky²⁷. Různé výzkumy²⁸ uvádějí, že mezi mladšími generacemi představují média nejvýznamnější volnočasovou aktivitu (hned po spánku).

Které **společné rysy** charakterizují masová média? Odpovídající definici si půjčuji z publikace *Masová média* Jana Jiráka a Barbary Köpplové.²⁹ Přívlastek „masová“ znamená, že jsou **dostupná teoreticky neomezenému množství příjemců**, prakticky pak jejich velkému množství. Masová média nabízejí uživatelům **obsahy**, které pro ně mohou být z různých důvodů použitelné (informovanost, učení, zábava, inspirace...viz dále kapitolu Funkce médií). Tyto obsahy se vyznačují serialitou nebo průběžností podle frekvence, za jaké jsou uváděny. A důležitým prvkem samozřejmě je, že **existence masmédií záleží na zájmu recipientů**.

Výstižně se o masmédiích vyjadřuje také Denis McQuail³⁰, který tvrdí, že tento pojem odkazuje k „*organizovaným prostředkům komunikování, jež je otevřené, děje se na dálku, dostává se v krátkém čase k mnoha lidem*“.³¹

Přestože se nacházíme v teoretické části této práce, dovolím si malý praktický vhled. Můj názor je, že masová média mají mnoho společného s prostředím školy (ať už je institucionalizované jakkoli), a právě proto považuji **školu za masové médium**. V čem spatřuji **odůvodnění**? Dostávají se její obsahy k velkému množství lidí? Relativně ano. Jsou pro „uživatele školy“ tyto obsahy důležité a užitečné? Ano, předpokládá se to.

²⁶ PRŮCHA, Jan. Pedagogická encyklopedie. S. 493.

²⁷ Tamtéž. S. 494.

²⁸ Tamtéž. S. 495

²⁹ JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. Masová média. S. 18.

³⁰ Denis McQuail (1935–2017) byl vysokoškolský pedagog a spisovatel, který se zabýval komunikačními teoriemi. Zaměřoval se hlavně na studium masových médií. Mezi jeho díla patří *Modely komunikace* nebo *Úvod do teorie masové komunikace*.

³¹ JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. Masová média. S. 19.

Zároveň se tyto obsahy vyznačují jak serialitou, tak průběžností. A zájem ze strany recipientů tam vždycky najdeme, ať už proto, že do školy musejí, nebo proto, že do ní chodit chtějí. Z mého hlediska je proto velmi žádoucí a efektivní **využívat školu jako masové médium** s veškerým jeho potenciálem i úskalími.

Masová média mají široké schopnosti, které jsem právě představil, nicméně je potřeba brát v úvahu, že jejich **forma i obsah jsou tím nezanedbatelně zasaženy**. „*Zaměření na masového příjemce má pochopitelně vliv na podobu sdělení,*“³² tvrdí Burton a Jiráček. Nelze s nimi než souhlasit. Čím širší cílová skupina příjemců je, tím univerzálnější (chtělo by se říci jednodušší) musí sdělení být. Masově mediovaná sdělení musejí být „*přijatelná pro co největší počet lidí s nesterjními zájmy, nesterjním vzděláním a nesterjním společenským postavením*“.³³ Je to právě masový charakter médií, co je považováno za jejich **nejnebezpečnější úskalí**. Vyvolává a podporuje totiž u příjemců pasivitu, vytváří estetickou normu a kamufluje obchodní charakter mediovaných sdělení, jak dále píšou Burton a Jiráček.³⁴

V konkrétních rovinách můžeme považovat za masové médium vše, co odpovídá výše uvedeným charakteristikám. To dnes představuje samozřejmě **televize, rozhlas, tisk** v širokém smyslu slova (noviny, časopisy, knižní produkce), ale rozhodně také veškerá **internetová prostranství**, která jsou veřejně dostupná (např. elektronické verze tištěných médií, internetové stanice s rádiovým či televizním obsahem, archivy klasických televizních a rádiových stanic, autorské blogy, různá diskuzní fóra atp.).

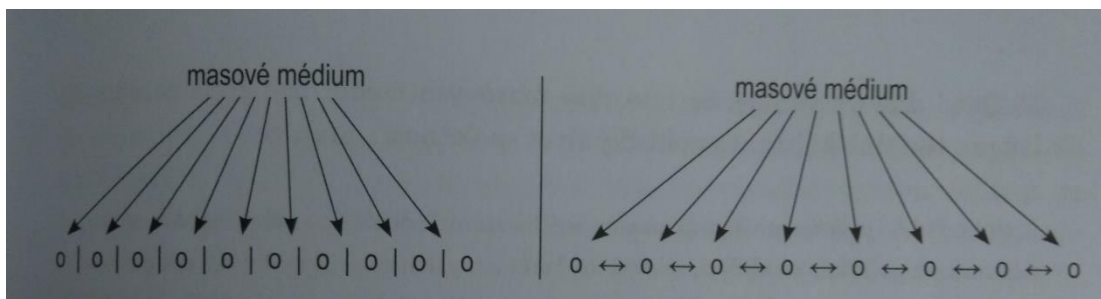
Schéma přejaté od Jiráčka a Köpplové³⁵ nám názorně ukazuje dvě podoby masové komunikace s účastí masmédií:

³² BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 109.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. Masová média. S. 19

Schémata masmediální komunikace (Jirák, Köpplová, *Masová média*)

První schéma představuje obvyklý masmediální proces vysílání a přijímání sdělení (nazýván také jako „*klasické pojetí masové společnosti*“³⁶). Tento obraz se jeví jako problematický, protože v něm chybí reakce – komunikace je pouze jednostranná. Ve druhém vyobrazeném schématu už ale jednotliví příjemci nejsou od sebe izolovaní a vstupují do vzájemných interakcí – komunikují o tom, co se prostřednictvím masového média dozvěděli. Takový model by měl ideálně fungovat ve školské praxi, navrch se zpětnou vazbou médiu – učiteli.

2.4. Nová média

V předchozí podkapitole jsme se dostali k pojmu nová média. Ta jsou v současnosti prokazatelně nejvíce na vzestupu. Jedná se o **digitální média** zprostředkovávaná nejčastěji pomocí internetu, popř. s internetem úzce propojená. Pro takový druh médií se vžil právě pojem nová média. To je nesourodé pojmenování, jehož vysvětlení může být ještě problematičtější než u médií jako takových. Je však potřeba na tato média při výchovně-vzdělávacím procesu myslet. Jirák a Köpplová píšou, že jsou to „*média založená na digitalizaci dat a využití počítačových sítí*“.³⁷ V dnešní době je zacházení s tímto typem médií samozřejmý, nicméně se jedná o jev stále velmi mladý, a proto ho považují za hodný pozornosti.

Nejvýznamnějším novým médiem je patrně internet, kde se nejvíce projevuje **konvergence médií** (viz níže). Prostředí internetu umožňuje používat všechny druhy

³⁶ JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Masová média*. S. 19.

³⁷ Tamtéž. S. 219.

médií, jak tvrdí Jan Chromý.³⁸ Já bych si dovilil **oponovat**, ale pouze v tom smyslu, že internet je především virtuální realitou. Zprostředkovává nám virtuální obraz skutečného světa. Můžeme si na něm prohlédnout detailní obrázky egyptských hieroglyfů tesaných do kamene, nicméně chlad kamene na nás z internetu nedýchne, ani osahat si tam kámen nemůžeme.

Důležitým prvkem v užívání nových médií je **koncept interaktivního publika**, tzn. vyššího podílu aktivity příjemců mediálních sdělení. O tom, jaký vliv mají nová média na člověka a společnost, pojednává ve svém díle *Digitální demence* Manfred Spitzer³⁹.

2.5. Konvergence médií

Jak jsem naznačil na počátku této práce, konvergence představuje princip jednak přirozený, jednak v mnoha oblastech lidského bytí důležitý (například v rámci poznávacího procesu). Konvergenci médií vnímáme jako poměrně nový trend a znamená de facto **vzájemnou provázanost médií** – např. textová, audiovizuální a zvuková média fungují společně na jedné platformě, kterou je internet. Jako příklad je možné uvést **webovou stránku Českého rozhlasu**, kde si můžeme jednak poslechnout zvukové nahrávky, jednak zhlédnout videa, jednak si přečíst textovou verzi příspěvků na dané téma.

Burton a Jiráček píšou, že *„jedním z vlivů nových technologií na média je konvergence (sbližování) médií – a to mediálních institucí (tím, že si navzájem vlastní podíly či akcie), jednotlivých pracovních postupů (zásadní rozdíly mezi jednotlivými typy médií jsou stále méně zřetelné) i konečných výstupů. CD ROM nám dnes může běžně zprostředkovat texty, obrázky i hudbu.“*⁴⁰ Pokud vyměníme anachronický CD ROM za výraz USB flash disk, pak je, doufám, vše jasné.

Burton a Jiráček dodávají: *„Ať už se bude řízení a kontrola informačních toků, myšlenek a zábavy vyvíjet jakkoliv, zjevná tendence k vizuální kultuře a k dalším druhům pobavení (neřkuli povyražení) bude pokračovat.“*⁴¹ Tím se opět dostáváme k již

³⁸ CHROMÝ, Jan. Komunikace, média, vzdělávání, kultura. S. 155.

³⁹ Manfred Spitzer (nar. 1958) je hlavním zaměřením psychiatr. Ve svých knihách se věnuje vzdělávání (knihy *Učení: Výzkum mozku a škola života*) a vlivu médií na život člověka (*Digitální demence, Pozor, obrazovka! Elektronická média, vývoj mozku, zdraví a společnost*)

⁴⁰ BURTON Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 147–148.

⁴¹ Tamtéž. S. 148.

zmiňované **tendenci omezovat smyslové poznání na vizuální vjemy** na úkor dalších smyslů, což můžeme považovat pouze za další argument, proč se v praktické části budu věnovat auditivnímu médiu.

2.6. Studium médií v sociálním kontextu

Burton a Jiráček tvrdí na jedné straně, že „*studovat média znamená studovat významy*“⁴², na straně druhé, že „*studovat média znamená studovat kulturu*“.⁴³ Bez významů se pochopitelně neobejdeme. Ty jsou totiž obsahem, který je nesen formou, jak jsem již naznačil. **Kultura** je rovněž důležitá, protože je vždycky zapotřebí dané jevy studovat v souvislosti s kontextem, v němž vznikají, tedy s danou kulturou. Můžeme se zaměřovat na média vznikající v euroatlantickém regionu a najdeme mezi nimi diametrální rozdíly, stejně jako bychom našli fatální odlišnosti např. mezi evropskými a asijskými médii. Zůstaneme proto nyní při tomto studiu v našem prostředí, v rámci naší kultury.

2.7. Historie médií

Již jsme si řekli, že médiem je cokoli, co je zprostředkovatelem nějakého druhu komunikace, tedy co přenáší informace nebo data. Když toto bereme v úvahu, je jasné, že dějiny médií se úzce pojí s dějinami komunikace, která, jak píše Jan Chromý, „*byla odjakživa základní podmínkou existence lidstva*“.⁴⁴ Podíváme se tedy nejprve na **dějiny komunikace**, které krácejí s dějinami médií ruku v ruce. Chromý uvádí⁴⁵ dvě varianty přístupu k dělení vývoje komunikace – model DeFleurův⁴⁶ a McLuhanův. Stručně pojednám o obou.

DeFleur dělil dějiny dle **dominujícího způsobu komunikace**, McLuhan podle **dominujícího média**.

⁴² BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 68.

⁴³ Tamtéž. S. 69.

⁴⁴ CHROMÝ, Jan. Komunikace, média, vzdělávání, kultura. S. 36.

⁴⁵ Tamtéž. S. 36–39.

⁴⁶ Melvin DeFleur (1923–2017) byl americký odborník na poli komunikace, vysokoškolský profesor na několika univerzitách v USA.

Melvin DeFleur ve svém díle *Teorie masové komunikace* definuje pět etap ve vývoji komunikace⁴⁷. Také upozorňuje na to, že „*archeologové a další badatelé často popisují raný vývoj lidského druhu jako **doby**. Tato období... zcela nepochybně pomáhají sledovat vývojovou linku výroby nástrojů a vývoje technologií, ale vůbec se jim nedaří brát v úvahu mnohem podstatnější aspekt lidské existence – schopnost komunikovat.*“⁴⁸

Dějiny komunikace podle DeFleurovy teorie začínají **epochou znamení a signálů**. Předchůdci člověka dnešního typu komunikovali úměrně stupni svého vývoje za pomoci gest, pohybů těla a neartikulovaných zvuků. Druhým obdobím dle DeFleura je **epocha mluvení a jazyka**, do které spadá vznik artikulované řeči. Díky složitějšímu systému komunikace byl člověk schopen i složitějších myšlenkových operací. Další fází je **epocha psaní**. Jejím předstupněm byly nástěnné malby, které známe např. z jeskyní v Lascaux a v Altamiře. Abstraktní znakový systém písma pak vznikl současně v Mezopotámii a v Číně. Dalším zlomovým okamžikem v dějinách komunikace byl podle DeFleura **vynález knihtisku**, který umožnil šíření identických textů mezi široké obecnost. Za poslední období považuje DeFleur **epochu masové komunikace**, která se stala logickým vyústěním předchozího vývoje.

Oproti tomu H. M. McLuhan vzal v úvahu **časový a prostorový rozměr**, jimiž je komunikační médium ovlivňováno. Starší, „těžká“ média (kámen, hliněné tabulky...) v počátcích období psaní podporovala časový rozměr (času snadno odolávala), ale jejich pohyb v prostoru byl náročný. Novější, „lehká“ média (papyrus, papír) lze snadno přenášet, ale jejich trvanlivost je relativně časově omezená – bez náležité péče snadno podléhají zkáze.

McLuhan rozlišuje⁴⁹ tzv. **analfabetické tribální období** (které „*popisuje jako ‚svět ucha‘, jako dobu akustického prostoru*“⁵⁰) a po něm **typografické a mechanicko-individuální období**. To dále dělí na dvě části podle toho, zda je text psaný nebo

⁴⁷ DeFLEUR, Melvin, BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, Sandra J. *Teorie masové komunikace*. S. 21–40.

⁴⁸ DeFLEUR, Melvin a BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, Sandra J. *Teorie masové komunikace*. S. 21.

⁴⁹ JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. S. 19.

⁵⁰ Tamtéž. S. 19.

tištěný, na **období psané kultury** a tzv. **období Gutenbergovy galaxie**⁵¹. Na závěr přichází **období elektronické**, a sice s nástupem a rozvojem elektřiny.

Ohledně vývoje médií a mediální komunikace je důležité, že **nově příšlé médium nikdy nevytlačilo předchozí dominantní médium**. Ve vývoji epoch, jak byly představeny výše, tedy nejde o „*střídání jednotlivých způsobů komunikace, nýbrž jejich přidávání ke stávajícím komunikačním možnostem uživatelů*“⁵², jak píšou Jiráček a Köpplová. Dnes tedy můžeme využívat prakticky **veškerá média**, která kdy lidé vynalezli. Dovolím si dodat, že to nabízí možnosti pro učitele dějepisu. Jinými slovy – od kamene až po internet může učitel dějepisu využít cokoli, co přiblíží žákům nebo studentům historii, a nic z toho v podstatě nebude anachronismus.

2.8. Působení médií

Při zkoumání médií je zapotřebí zkoumat nejen samotná média, ale také jejich dopad na člověka a na lidi. Pro pozorování vlivu médií je dobré opřít se o vědecké zkoumání funkcí médií. V následující kapitole se podíváme na typologii funkcí médií, jak je popisují Burton a Jiráček⁵³.

2.8.1. Funkce médií

Burton a Jiráček rozdělují funkce médií následovně: zábavní, informační, kulturní, sociální a politické. Na každou z nich se nyní podíváme podrobněji.

Zábavní funkce. Média poskytují obecnstvu zdravé pobavení, potěšení a rozptýlení, čímž odvádějí pozornost od závažných témat. Samozřejmě je na zváženu, nakolik (a jestli vůbec) je dobré pozornost od takových témat odvádět.

Informační funkce. Média zpravují obecnstvo o důležitých tématech, čímž vytvářejí představu o světě. Jak moc je představa zkreslena, záleží na stupni mediace a na zkušenosti příjemce.

⁵¹ Jak se také jmenuje jedna z jeho významných publikací; Gutenbergovou galaxií McLuhan nazývá období od vynálezu knihtisku (polovina 15. stol.) a radikální proměny společnosti, kdy se kniha stává prvním masovým výrobkem, přičemž s knihtiskem začíná standardizace (tisíce kopií!) a kultura konzumentství.

⁵² JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. Masová média. S. 43.

⁵³ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 140–143.

Kulturní funkce. Média zprostředkovávají materiály, které reprezentují a utvářejí naši kulturu, čímž zajišťují kulturu kontinuitu. Vzniká masová kultura, ovšem často na úkor různých subkultur.

Sociální funkce. Dala by se nazvat spíše socializační funkcí. Média dávají příklady ze života společnosti, což přispívá k socializaci příjemců mediálních sdělení. Jak moc jsou tyto příklady vhodné, nebudu teď posuzovat.

Politické funkce. Média pomáhají utvářet představu o politickém životě a také pochopit, jak politika funguje. Do této funkce médií patří také jejich schopnost mobilizovat veřejné mínění. Svobodná média mají nad politikou určitou míru kontroly, jsou vlastně „hlídacím psem“ demokracie, jelikož mapují, co se v politickém životě děje.

Burton a Jiráček také upozorňují na to, že oproti funkcím médií jsou zde i **dysfunkce**. Proto je při studiu médií vždy důležité rozlišovat, co by média měla dělat (**normativní pohled**), co doopravdy dělají (**deskriptivní pohled**) a co si lidé myslí, že média dělají (**interpretativní pohled**).⁵⁴

2.8.2. Příjemcovy potřeby⁵⁵

Potřeby recipienta neboli příjemce jdou vlastně částečně ruku v ruce s funkcemi médií. Příjemce má **potřebu informací**, která je založena jednak na jeho zvědavosti, jednak na možnostech, které mu média nabízejí pro rozvoj subjektivního obrazu světa. Příjemce si také potřebuje udržet **vlastní identitu**, k čemuž mu média pomáhají tím, že mu předkládají ustálené modely chování, které si tak příjemce ověřuje. Příjemce potřebuje **společenskou interakci**, s čímž mu média také mohou pomoci příklady mezilidských vztahů a společenského chování. Příjemce se rozhodně potřebuje **nechat bavit a rozptylovat**. A naposledy Burton a Jiráček uvádějí potřebu **strukturovat si denní čas**, čemuž média napomáhají již zmiňovanou **serialitou** neboli **frekvencí vysílání určitých obsahů**, podle nichž si člověk přizpůsobuje svůj denní režim (chce

⁵⁴ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 141.

⁵⁵ Tamtéž. S. 334.

být včas doma z práce, aby viděl oblíbený seriál, a nebude si na ten čas plánovat nic jiného).

2.9. Druhy médií

V literatuře se můžeme setkat s různými způsoby dělení médií. Přebral jsem schémata od Chromého⁵⁶ s doplněním od Jiráka a Köpplové.⁵⁷

Jako základní kritérium dělení médií se jeví schopnost přenášet informaci napříč prostorem. Z tohoto úhlu pohledu jsou média rozdělena na **dynamická** a **statická**, tj. taková, která jsou schopna přenášet informaci na určitou vzdálenost a v čase, a taková, která jsou ze své podstaty nepohyblivá, zakotvená na daném místě.

Z hlediska produkce a recepce obsahu se média rozdělují podle nutné přítomnosti technologie na **primární**, **sekundární** a **terciární**. Někdy se uvádějí také **kvarterní** média. **Primární** jsou taková média, bez nichž se při jakékoliv komunikaci neobejdeme, a komunikujeme jimi v jednotě místa a času. Takovým médiem je například přirozený jazyk. **Sekundární** média jsou všechna taková, která dovolují komunikovat na delší vzdálenosti, popř. neohraničeně v čase. Úkolem sekundárních médií tedy je překonávat časoprostor. Jejich specifikem však je, že technologická pomůcka existuje pouze na straně autora sdělení, nikoli příjemce (tedy např. tištěná média). **Terciární** média oproti tomu vyžadují technologii jak na straně vysílače, tak příjemce (tedy např. rozhlas, televize...). Můžeme mezi ně počítat veškerá masová média. A konečně **kvarterní** média jsou založena na globálním síťování a je pro ně příznačné, že slouží komunikaci interpersonální i masové.

Podle působení na recipienta se média dělí na **horká** a **chladná**, což je způsob dělení, který představil H. M. McLuhan. Kritériem je míra účinku na recipienta a jeho účasti v procesu mediální komunikace. Horká média (například televize) nevyžadují přílišnou participaci příjemce sdělení. Oproti tomu chladná média (např. telefon) účast recipienta ze své podstaty vyžadují.

⁵⁶ CHROMÝ, Jan. Komunikace, média, vzdělávání, kultura. S. 43.

⁵⁷ JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. Masová média. S. 32–33.

Z hlediska technologie využití pro tvorbu a přenos se média dělí na **klasická** (např. noviny, časopisy...) a **elektronická** (televize, internet, film, rozhlas...). Elektronická lze dále dělit na analogová (v současné době na ústupu) a digitální (v současnosti mají zásadní úlohu). V současnosti dochází mezi klasickými a elektronickými médii ke konvergenci.

3. KOMUNIKACE

V následující kapitole představím obecnou teoretickou bázi komunikace. Oporou mi budou jednak autoři, z nichž jsem již čerpal, jednak lingvistické studie (Jiří Černý⁵⁸).

Komunikace je proces, do kterého jsou zapojeny vždy nejméně 3 složky: **zdroj sdělení, sdělení jako takové a příjemce sdělení**. Pro charakterizaci komunikace je vhodné hledat oporu právě ve strukturální lingvistice. Jiří Černý píše, že „každý přirozený jazyk slouží členům příslušného jazykového společenství především k dorozumívání, tj. jinými slovy ke vzájemnému předávání či sdělování informací“.⁵⁹

Proces dorozumívání, tj. **přenos signálu s obsahem**, má několik fází, vyžaduje **dorozumivací kód**, tedy **system znaků s vnitřní strukturou**, který je přijatý oběma stranami (vysílačem i příjemcem), a musí se při něm počítat se vznikem tzv. šumů, což jsou překážky v komunikaci, které znesnadňují pochopení obsahu.

3.1. Dorozumivací kód

Označování, tedy **vytváření obrazů v lidském vědomí**, se neděje vždy za pomoci přirozeného jazyka. Vedle přirozených jazyků existuje široká škála dalších dorozumivacích prostředků – např. dopravní značení (vč. světelné signalizace), značky na letištích, nádražích, ale i jinde (zákaz kouření v restauraci, zvuk zvonů na křesťanském náměstí, sirény ohlašující nebezpečí...). Specifickým dorozumivacím prostředkem je **filmová řeč**, již posléze dále rozvedu, neboť je výchozí pro práci s různými druhy médií.

3.2. Dorozumivací proces

Všemi druhy znaků se zabývá nauka o označování, **sémiotika**, a dorozumivací prostředky studuje její blízká příbuzná, **teorie komunikace**. Vědci těchto disciplín postupně vymezovali schéma komunikačního procesu. Za základ je považován přenosový, popř. též kybernetický model komunikace, dle svých autorů nazvaný

⁵⁸ Profesor Jiří Černý (nar. 1936) je český romanista, který se mimo románských jazyků specializuje na obecnou lingvistiku. K jeho nejznámějším dílům patří *Dějiny lingvistiky*, *Úvod do studia jazyka* nebo *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*.

⁵⁹ ČERNÝ, Jiří. Úvod do studia jazyka. S. 13.

Shannon–Weaverův⁶⁰. Proces komunikace začíná u odesílatele sdělení (autora, produktora), který zamýšlený obsah kóduje, a tím mu dává formu. Kódované sdělení se dostává do přenosového kanálu (do média, tedy nosiče, prostředníka). Odtud si sdělení přebírá příjemce (recipient, divák, posluchač, čtenář...), který je dekóduje. Kybernetický model se ujal i v české lingvistice. Sdělení se zde tradičně nazývá komunikát (popř. komplexní komunikát, bylo-li k vybudování sdělení použito více kódů⁶¹). Problém kybernetického modelu je v tom, že sleduje komunikační proces pouze v jednom směru, nebere v potaz odezvu příjemce.

Další příspěvky na poli teorie komunikace přenosový model zdokonalily právě o tento důležitý prvek. Prvním, kdo akcentoval potřebu brát v potaz zpětnou vazbu příjemce, byl americký sociální psycholog Theodore Newcomb⁶². Ten poukázal na to, že účastníci komunikace vždy patří do společenského systému, a tedy zastávají určité role a mají nějaké vzájemné vztahy.⁶³ Na přenosový model, který je v zásadě lineární, tak navazuje tzv. **rituálový model**, který je ze své podstaty nelineární, protože bere v potaz jak tvůrce, tak příjemce sdělení.

Z lingvistiky si teorie komunikace zapůjčuje **dichotomii forma–obsah** (označující a označované – signifiant a signifié⁶⁴) z *Kursu obecné lingvistiky* Ferdinanda de Saussura⁶⁵. To znamená, že každé sdělení vždycky sestává z obsahu a formy, přičemž jeden obsah můžeme vyjádřit mnoha formami a jednu formu můžeme použít pro různé obsahy.

V každém dorozumívacím kódu jsou základem znaky. Burton a Jiráček píšou⁶⁶, že významy znaků je potřeba se naučit. Zde je tedy potřeba pracovat se základem, který děti nabydou na prvním stupni základní školy, a dále tyto znalosti a dovednosti rozvíjet.

⁶⁰ Autoři model prvně představili v roce 1948. Claude Shannon (1916–2001) byl americký elektronik a matematik, zabýval se mj. umělou inteligencí. Warren Weaver (1894–1978) byl americký matematik. Dočkal se světového věhlasu jako průkopník strojového překladu a jako popularizátor vědy.

⁶¹ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 53.

⁶² Theodore Mead Newcomb (1903–1984) byl americký sociální psycholog. Je jedním z prvních, kdo zdokumentoval tzv. princip blízkosti (proximity principle).

⁶³ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 53.

⁶⁴ ČERNÝ, Jiří. Úvod do studia jazyka. S. 69.

⁶⁵ Ferdinand de Saussure (1857–1913) bývá označován jako otec moderní lingvistiky. Jeho vrcholným dílem je *Kurs obecné lingvistiky*, který však napsali jeho žáci až po jeho smrti.

⁶⁶ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 72.

3.3. Typy komunikace

Typy komunikace jsem si propůjčil od Chromého⁶⁷. Totožnou typologii najdeme u Jiráka a Köpplové.

Intrapersonální komunikace je komunikace s vlastní osobou, de facto náš vnitřní dialog.

Interpersonální je komunikace mezi dvěma či třemi osobami.

Skupinová je taková komunikace, která probíhá uvnitř skupiny, jež má vlastní pravidla (např. rodina). Zpravidla se jedná o čtyři a více osob.

Meziskupinová je komunikace, která probíhá mezi ustavenými skupinami (např. mezi sportovními týmy).

Institucionální (neboli organizační) komunikace jsou procesy probíhající v politickém systému, ve vedení podniku atd.

Celospolečenská komunikace zahrnuje ty procesy, které jsou dostupné pro všechny v určité společnosti. Sem pochopitelně patří **mediální komunikace**.

3.4. Mediální komunikace

Mediální komunikace se **proměňuje vlivem převládajícího média**.

Při mediální komunikaci lze využívat prakticky všechny výše uvedené typy komunikace (a v ideálním případě by tomu tak ve škole mělo být). Mediální komunikace, stejně jako jakákoli jiná komunikace, je proces. To znamená, že má určité fáze, které se musejí brát v potaz, má-li mít naše bádání nějakou úroveň.

Z hlediska „**obcování s médii**“⁶⁸ je důležité znát, kdo nám co, jak a proč komunikuje. V případě žáků je to tedy jednoduché. **Médiem je učitel**, který chce zprostředkovat nějaké poznání. Jak uvádějí autoři Burton a Jiráka: „*Studujeme-li média, musíme sledovat, jaká sdělení a jaké významy jsou v materiálech obsaženy.*“⁶⁹ Tito autoři také

⁶⁷ CHROMÝ, Jan. Komunikace, média, vzdělávání, kultura. S. 30.

⁶⁸ Tento termín používají Burton a Jiráka (*Úvod do studia médií*, s. 7). Myslí se jím zapojení do mediální komunikace, tedy přijímání mediálních obsahů z různých typů médií – z tisku, z televize, z rozhlasu, z internetu...

⁶⁹ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 37.

pregnantně vystihují úlohu médií v současné společnosti a ve smyslu mého záměru také při edukaci. „Vycházíme z poznání, že obcování s médii (nebo chcete-li zapojení do mediální komunikace)... se stalo neodmyslitelnou součástí života člověka v pozdně moderních společnostech.“⁷⁰

Mediální komunikace je v typologii komunikací sice zařazena jako tzv. celospolečenská, nicméně **ovlivňuje i další typy komunikace**, včetně intrapersonální. To ostatně dokládají Jirák a Köpplová: „Povaha médií, která lidé používají, má vliv na to, jak se k sobě navzájem chovají.“⁷¹ Jinde uvádějí, že „způsoby komunikace, které se ve společnosti praktikují, vypovídají velmi mnoho o povaze, hodnotách a uspořádání dané společnosti“.⁷²

3.5. Filmová řeč

Filmová řeč je poměrně dobře prozkoumaný způsob komunikace. Méně už je prozkoumaná řeč rozhlasu, ač využívá principy filmové řeči, jak naznačím níže.

James Monaco⁷³ píše, že „film není jazyk v tom smyslu, jako je jím angličtina, francouzština nebo matematika. Především ve filmu není možné dělat hrubky. A není nutné se učit slovíčka. Například se zdá, že děti rozumějí televizním obrazům měsíce předtím, než začnou rozvíjet jakékoli schopnosti mluveného jazyka.“⁷⁴ Dále píše, že „vzdělání v kvazijazyce filmu pozorovateli otevírá větší potenciální významy, takže je pro popis fenoménu filmu užitečné použít metaforu jazyka“.⁷⁵

Filmová řeč je specifický znakový systém, který pracuje s tím, jaké významy může nést audiovizuální obsah. Film pochopitelně pracuje i s přirozeným jazykem v mluvené i psané podobě, vedle toho však užívá také **symboliku barev, pohybu (obrazu a v obraze), zvuků atd.**

Vytvořil jsem hypotézu, že za pomoci filmové řeči lze vytvořit **zvukovou ikonografii určité doby**, s jejíž pomocí lze žákům zpřístupnit charakteristické rysy určitých

⁷⁰ Tamtéž. S. 7.

⁷¹ JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. S. 21.

⁷² JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. Masová média. S. 12.

⁷³ James Monaco (nar. 1942) je americký filmový kritik a teoretik médií. Svoji nejúspěšnější knihu *Jak číst film* publikoval v 70. letech, ale postupně ji rozšiřoval a aktualizoval.

⁷⁴ MONACO, James. Jak číst film. S. 148.

⁷⁵ Tamtéž.

dějinných období. Opírám tuto tezi o tvrzení Burtona a Jiráka, kteří píšou, že „*ikony jsou zpravidla obrazové prvky. Mohou se ale vyskytovat i v jiných podobách. Například rachot přestřelky lze do značné míry považovat za metonymii kovbojky (...)* Aplikovat tento princip na užití přirozeného jazyka v tištěných médiích je daleko komplikovanější, jelikož pochopení a výklad psaného, lineárního sdělení vyžaduje více času, takže okamžité rozpoznání a zařazení textu je daleko složitější.“⁷⁶ Je tedy jasné, že pro lepší pochopení dějin ze strany žáků určitě stojí za to zařadit do výukového komunikačního procesu nejen **přirozený živý jazyk** (výklad, popis, vysvětlování, vyprávění...), ale také **další kódy**, které jsou pro žáky srozumitelné. A ty další srozumitelné kódy nesou shodné rysy s filmovou řečí – využívají podobné principy (řeč barev, přirozených charakteristických zvuků...).

3.6. Komunikační šumy

Tuto kapitolu zařazuji, protože jsem přesvědčený, že právě ve škole může při přenosu informací mnoho komunikačních šumů vznikat (a to především z přehlcení informacemi). Většina učitelů pravděpodobně vnímá význam slova šum jinak, než jak jej představuji na základě studia médií.

Šumy mohou vznikat při přenosu dat a informací a mohou nabírat v základu tří různých podob. Jedná se o **šumy technické či mechanické** (poruchy technologického vybavení), **sémantické** (chyby v porozumění) a **psychologické** (kupříkladu při vzájemné nedůvěře příjemce a podavatele, ale roli hraje také věk účastníků komunikace, pohlaví, vzdělání a další faktory).⁷⁷

Domnívám se, že je zapotřebí, aby si **učitelé** tuto typologii šumů uvědomovali, a tak byli schopni jim všemi možnými prostředky **předcházet**.

⁷⁶ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 165.

⁷⁷ Tamtéž. S. 53.

4. MÉDIA V DIDAKTICE

„Není přehnané tvrzení, že budoucnost lidské společnosti a stabilita jejího vnitřního života do značné míry závisejí na udržení rovnováhy mezi silou komunikačních technik a schopností jednotlivce na ně reagovat.“⁷⁸ Napsal H. M. McLuhan a vystihl tak podobu současného světa.

Nejprve se podíváme na to, jak na věc médií pohlíží **obecná didaktika**. Obecně didaktické příručky příliš mnoho místa médiím nevěnují. Vybral jsem tedy ty, které se jich alespoň dotýkají.

U profesorky **Jarmily Skalkové**⁷⁹ v *Obecné didaktice* nalezneme v rejstříku pouze heslo *informační média*. Skalková píše, že „*neustále přibývá lidí, kteří pracují s informacemi*“.⁸⁰ To samozřejmě klade požadavek na školu a v ní probíhající výchovně-vzdělávací proces. Skalková dále uvádí, že „*nejlepší přípravou na budoucí nejistý pracovní trh je solidní všeobecné vzdělání pro všechny*“⁸¹, neboť právě ono je základem pro další rozvíjení kvalifikace, popř. pro rekvalifikaci. To tedy pochopitelně zahrnuje i vzdělání v oblasti dějepisu a mediální gramotnosti.

Protože obecné didaktiky média povětšinou v potaz neberou, musíme se při studiu médií v didaktice opřít o jiné klíčové slovo. Z hlediska didaktiky můžeme média považovat za tzv. **didaktický prostředek**, respektive materiální didaktický prostředek.

Profesor **Jan Průcha**⁸² píše, že „*didaktický prostředek označuje všechny předměty a jevy, které zaštiťují, podmiňují a zefektivňují výuku a s použitím odpovídajících výukových metod a organizačních forem napomáhají při dosahování výchovně-vzdělávacích cílů*“.⁸³

Definici didaktických prostředků můžeme najít též v *Moderní didaktice* **Roberta Čapka**⁸⁴: „*Didaktické neboli učební prostředky slouží učitelům většinou pro větší*

⁷⁸ McLUHAN, Marshall. Jak rozumět médiím. S. 34.

⁷⁹ Jarmila Skalková (1924–2009) byla česká vysokoškolská pedagožka, odbornice na poli pedagogiky. Zasloužila se mj. o vydávání díla J. A. Komenského.

⁸⁰ SKALKOVÁ, Jarmila. Obecná didaktika. S. 47.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Jan Průcha (nar. 1934) je český vysokoškolský pedagog, autor mnoha publikací z oblasti pedagogiky. Působí také v mezinárodních vědeckých organizacích.

⁸³ PRŮCHA, Jan. Pedagogická encyklopedie. S. 258.

⁸⁴ Robert Čapek (nar. 1967) je didaktik, lektor a školní psycholog. Je autorem známého blogu *Líný učitel* a několika publikací o didaktice.

*názornost učiva, pro přiblížení tématu nebo ukázkou praktického využití.*⁸⁵ S definicí dr. Čapka se ztotožňuji, protože ve třech bodech naznačuje, co všechno se dá s médii v dějepisu dělat. Samozřejmě činí dějepisné učivo názornějším, neotřele přibližují, tedy zpřístupňují dané dějepisné téma žactvu, a pokud žáci s médii pracují v rámci dějepisu sami (tj. do dějepisu je implementováno průřezové téma Mediální výchova a deweyovský princip *learning by doing*), ukazujeme si charakter médií tvorbou vlastních mediálních obsahů. Čapek ve své *Moderní didaktice* také nabízí několik možností, jak s didaktickými prostředky ve výuce pracovat (a nutno říci, že všechny prostředky, o nichž píše, jsou médii). Čapek píše o deskových hrách, filmu, fotografii, hudbě, karikatuře, komiksu, mapě, obrazu, plakátu, počítačových hrách, píše o poštovních známkách, pracovním listu, odpovědním listu, pracovním sešitu, prezentaci, sešitu, stavebnicích, tematické koláži, učebnici a o zpravodajství. Jeho *Moderní didaktika* jako **lexikon výukových metod** má jistě co říct i dějepisaři, který chce ve svých třídách pracovat s médii.

Kamil Janiš⁸⁶ v knize *Obecná didaktika – Vybraná témata* v podstatě zařazuje média mezi tzv. **didaktické pomůcky** v rámci didaktických prostředků. Rozděluje je podle **smyslového vnímání** a pro pochopení dává příklad z auditivní oblasti. Píše, že „*možné uplatnění je zřejmé a také logické zejména v hodinách hudební výchovy (např. poslech ukázek z vážné hudby), ale také v hodinách literatury (např. umělecký přednes), v hodinách dějepisu (např. projevy významných osobností), při výuce cizích jazyků apod.*“⁸⁷ Kvituji s uspokojením, že Janiš bere v potaz užití zvukového média při výuce dějepisu. Dále to však nerozvádí. Přece jen to není předmětem jeho práce. Nutno uznat, že s pojmem *medium* vůbec nepracuje. Podobně tak nečiní ani Otto Obst⁸⁸ ve své *Obecné didaktice*.

⁸⁵ ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika*. S. 78.

⁸⁶ Kamil Janiš (nar. 1951) působí v Ústavu pedagogických a psychologických věd. Působil na různých pozicích v systému vzdělávání. Je také autorem mnoha publikací z oblasti výchovy a vzdělávání.

⁸⁷ JANIŠ, Kamil. *Obecná didaktika – Vybrané kapitoly*. S. 80.

⁸⁸ Otto Obst (nar. 1937) je docentem pedagogiky na Pedagogické fakultě v Olomouci a působí v oborech obecné didaktiky, andragogiky a školského managementu.

4.1. Funkce didaktických prostředků

S typologií funkcí didaktických prostředků nás seznamuje Průcha ve své *Encyklopedii*. Jsou to následující⁸⁹:

Gnozeologická funkce – prostředek přináší žákovi nové informace. Dochází k propojení konkrétních jevů s abstraktní představou.

Intelektuální funkce – prostředek napomáhá k rozvoji vnímavosti, všímavosti, přemýšlení, obrazotvornosti.

Funkce komunikativnosti a sociability – prostředek pomáhá vyvolat diskuzi, rozvíjí svým působením mezilidské vztahy.

Ergonomická funkce – prostředek pomůže urychlit vnímání a pochopení látky.

Organizačně řídicí funkce – prostředek pomáhá strukturovat poznatky a řídit myšlenkové operace.

Estetická funkce – prostředek rozvíjí (vizuální) kulturu a estetické citění.

Výchovná funkce – prostředek se podílí na celkové kultivaci osobnosti žáka.

Profesor Průcha dále píše, že je potřeba vytvořit spoj mezi smyslovým orgánem, který zachycuje realitu, a příslušnou oblastí v mozku. Jde tedy o **korelaci smyslového a racionálního zpracování údajů**. Průcha dodává, že „*to je i podstata názornosti ve výuce, na níž se mají – pokud je to možné – podílet všechny smysly*“.⁹⁰ To jen podporuje moji myšlenku využití auditivního média ve výuce.

Z hlediska didaktiky považuji za důležité vyjádřit se k **šumům** (k typologii šumů viz podkapitolu Šumy). Pokud chceme, aby žáci vnímali dějepis jako pestrý obraz dějin a zároveň si uvědomovali dějiny jako sled příčin a důsledků, který vede až k dnešní podobě světa, musíme všemi dostupnými prostředky útočit na všechny jejich smysly a všemi možnými způsoby zamezit **dezinterpretaci historie**, která může do značné

⁸⁹ PRŮCHA, Jan. Pedagogická encyklopedie. S. 260.

⁹⁰ Tamtéž. S. 261.

míry vzniknout za účasti komunikačních šumů. Učitel je ve výuce de facto autorem sdělení a jako takový zodpovídá za zajištění souhry mezi obsahem a formou. Jan Chromý v tomto smyslu pracuje s termínem **angelmat**, který si půjčuje od svých předchůdců, autorů Petera Stoličného⁹¹ a Jána Šmoka⁹². Pojem *angelmat* pochází z řečtiny a znamená poselství. Ve mnou zkoumané oblasti znamená v podstatě souvislost autor sdělení – přenos sdělení – příjemce sdělení, přičemž nejde pouze o obsah, ale také o formu, jakou je sdělení od autora vysláno. Z hlediska výchovy a vzdělávání je tedy důležité nejen to, jaký obsah učitel vybere, ale také jak efektivně a smysluplně s ním pracuje. Jan Chromý píše, že tvůrce angelmatu musí využít všechny dostupné prostředky, aby šumům předcházel.⁹³ A za to je tedy zodpovědný také učitel.

Drtivá většina odborných prací zahrnuje média pod téma didaktické prostředky nebo pomůcky bez toho, aby média byla explicitně pojmenována. Pojmenovat tedy média v edukačním procesu se může zdát problematické. Uvedu proč. Když si vzpomeneme na široké pojetí významu slova médium, jak ho představil M. McLuhan, stojí za zamyšlenou, zda sama osobnost učitele není také médium. Já soudím, že ano, a tak by se podle toho měl učitel uvážlivě chovat.

4.2. Přínos médií v didaktice

V úvodu této podkapitoly je vhodné položit tematický dotaz: **Co všechno lze médii získat a zároveň se hodí didaktice vedle bezprostřední radosti z poznání?**

Marshall McLuhan pozoroval výrazné změny způsobené novými médii, a proto chtěl zjistit, co s námi médium dělá, když proměňuje náš **duchovní obzor**.⁹⁴ Jak již bylo naznačeno, médium je podle McLuhana poselstvím. Ovlivňuje nás fyzicky – vlivem času stráveného s nimi vytvářejí média unikátní duševní stav, který proměňuje evoluční nastavení, díky němuž jsme byli dosud schopni přežít.

⁹¹ Peter Stoličný (nar. 1945) je český spisovatel slovenského původu. Píše především pohádky, ale např. také divadelní recenze. Napsal také několikera skripta o komunikaci, např. *Marketingová komunikace v oboru služeb* (2005). Působil na vysokých školách (MU v Brně, VŠ obchodní a hotelová v Brně, VŠ hotelová v Praze)

⁹² Ján Šmok (1921–1997) byl československý fotograf, který se zabýval teorií fotografie. Zasloužil se o založení katedry fotografie na pražské FAMU. Na pole teorie komunikace přispěl titulem *Úvod do teorie sdělování* (1983).

⁹³ CHROMÝ, Jan. Komunikace, média, vzdělávání, kultura. S. 23.

⁹⁴ McLUHAN, Marshall Herbert. Člověk, média, elektronická kultura. S. 13.

Různé podoby masových médií jsou v současných moderních společnostech považovány za významný **socializační faktor**, a proto je u nich počítován také formativní potenciál, a to v podobě nezáměrné i záměrné.

Sama média nabízejí řadu primárních produktů sloužících k edukačním účelům a určených pro mládež. Jedná se o **časopisy, filmy, rozhlasové pořady**, ale i **počítačové programy** a také **videohry**, které vedle zábavy obnášejí také vzdělávací faktor, popř. popularizují některou oblast lidské činnosti. Současné rozhlasové a televizní stanice, obzvláště ty veřejnoprávní, mají dlouhou tradici vývoje edukačně zaměřených pořadů (BBC, ČT, ČRo...). Naše dnešní veřejnoprávní média mají vytváření edukačních pořadů stanoveno ve své zřizovací legislativě.

4.3. Média a historické vyučovací obsahy

Jak současná konvenční média integrují dějepisnou látku? Jejich přístupy by se daly shrnout pod klíčová slova jako **modernost, neotřelost, srozumitelnost** atd. Jak již bylo naznačeno výše, v dnešní době je výraznou tendencí konvergence médií. To se projevuje i na edukačním obsahu, který média vytvářejí. Můžeme uvést několik příkladů, ale pouze ve stručnosti, neboť studie každé stanice, která věnuje čas a prostor vzdělávacím pořadům, by vydala na samostatnou práci.

Britská stanice **BBC** má dlouholetou tradici ve vytváření edukačních obsahů. Už v roce 1999 měla BBC speciální multimediální kanál BBC Knowledge, určený pro vzdělávání a popularizaci vědy. BBC je také proslaveno kvalitními dokumentárními cykly (např. z řady **Putování** - *Putování s dinosaury*, *Putování s pravěkými lidmi*, *Putování s pravěkými zvířaty...* nebo oblíbený cyklus *Planeta Země*, namluvený Davidem Attenboroughem). Rád bych upozornil na pořad s názvem *Epic Rap Battles of History*, který je publikován na internetu. Je to hraný pořad, v němž se v rapových duelech utkávají slavné osobnosti světové historie (za nejzdařilejší považují utkání vůdců znesvářených stran z první světové války). Tento pořad se snaží fungovat podle principů edutainmentu⁹⁵, jehož zřetelné stopy nese.

⁹⁵ Edutainment: Spojení anglických slov education a entertainment, které vyjadřuje způsob vzdělávání zahrnující použití moderních multimédií. Jinak také vzdělávání prostřednictvím zábavy. Kořeny můžeme hledat u Komenského *schola ludus*.

Po zahraničním exkurzu se podíváme zpátky do našich zemí. Veřejnoprávní Česká televize má výchovu a vzdělávání předepsanou zákonem. Při současné tendenci rozhojňování televizních stanic má Česká televize speciální kanál určený pro děti a mládež **ČT:D** neboli **Děčko**, který se dělí o vysílací pozici s kanálem **ČT Art** zaměřeným na umění.

Děčko má spoustu pořadů nejen zábavných, ale také zábavně vzdělávacích, za jejichž pomoci si děti upevní své poznatky o světě, přírodě, lidské společnosti atd. Z hlediska historie je hodný naší pozornosti např. pořad *Ahoj, republiko*, ale také *AZ Kvíz junior* nebo anglické *Děsivé dějiny* (natočené podle stejnojmenné série knih Terryho Dearyho). Dále v této souvislosti upozorňuji na dnes již klasické *Dějiny udatného českého národa* nebo pořad *DějePIC!*. Za dobré považuji také *Evropské pexeso*, které pomáhá dětem zorientovat se na mapě Evropy.

Je potřeba **kladně ohodnotit** snahu České televize jít s moderními trendy. Speciální web Děčka je **interaktivní**, a to do té míry, že obsahuje tematické online videohry, které dětem pomohou zopakovat si, co viděly v pořadech. Vzdělávací pořady neběží jen na Děčku, ale i na dalších kanálech.

Stanice TV Prima provozuje kanál **Prima Cool**, který vysílá tradiční zábavné pořady určené především mladému publiku (*Simpsonovi*, *Teorie velkého třesku...*), ale také vlastní autorské pořady, které nesou stopy edutainmentu (pořad *Coolfeed*). Prima Cool podporuje také uskupení Souboyz, které v duchu zmíněných *Epic Rap Battles of History* vytváří rapové duely, jenže s tím rozdílem, že jde vždy o osobnosti českých dějin, místní pohádkové postavy nebo současné osobnosti. Můžeme tak zhlédnout např. souboj *Miloš Zeman vs. Rudolf II.*, *Trautenberg vs. Okamura* nebo *Havel vs. Masaryk*. Obecně jsou pořady tohoto typu na jedné straně do určité míry samozřejmě populistické, na druhé straně mi však písňové texty přijdou na vysoké úrovni, a proto vznik takovýchto videí kvituji s povděkem.

5. OSOBNOST UČITELE

Učitel dějepisu je **prostředníkem komunikace mezi dějinami a žactvem**. Tím pádem je také médiem, jak jsem již výše uvedl. Učitel dějepisu by podle mého soudu měl být médiem, které **registruje, vybírá a přizpůsobuje informace o dějinách a přenáší je příjemci - žactvu**. V tomto smyslu se vyjadřuje i český historik Petr Čornej: *„Školní dějepis je institucionalizovaným prostředím vytváření, předávání a zachovávání historické paměti. Nesmí být proto sbírkou faktů, stejně jako nesmí být ‚kabinetem kuriozit‘ sestaveným podle momentálních zájmů a nálad. Nesmí být proto také degradován na pouhý faktografický materiál pro interpretace v jiných souvislostech; s historií se nevyplácí manipulovat.“*⁹⁶ Dále se v této tezi opřu ještě o následující tvrzení M. McLuhana:

*„Obsahem každého média je vždy jiné médium. Obsahem písma je řeč, stejně jako obsahem knihtisku je psané slovo a jako je knihtisk obsahem telegrafu.“*⁹⁷

Pokud přistoupíme na tvrzení, že učitel (dějepisu) je médiem, měl by tedy historii zprostředkovávat za pomoci dalších médií, a sice všech, která dosud máme k dispozici, jak již bylo naznačeno dříve v tomto textu.

Mediálně pojatá výuka vyžaduje od učitele určitou **erudici**. To znamená, že vystává také požadavek na **nabídku ze strany institucí vzdělávajících učitele**, které by učitele na takovou práci měly připravovat.

V rámci práce s auditivním médiem jsou na učitele kladeny následující požadavky. Musí umět pracovat se **stříhacím programem**, znát **hodnoty kvalitně zpracovaného zvuku**, musí vědět, **kde zvuky najde nebo kde si je může sám nahrát** (potom musí znát i základy **práce se zvukovým rekordérem**) a samozřejmě mít jasnou představu o tom, **co chce za pomoci zvuku naučit**.

⁹⁶ KOLEKTIV autorů. Webové stránky Asociace učitelů dějepisu. [online] © 2012–2019 dostupné z: <http://www.asud.cz/slovo.htm> [cit. 23. 5. 2019]

⁹⁷ McLUHAN, Marshall. Jak rozumět médiím. S. 20.

6. PRAKTICKÁ ČÁST

V této kapitole se věnuji auditivní formě mediovaných sdělení. Důvody jsou prozaické a v předešlém textu jsem je již několikrát naznačil. Uvádím citací: *Necháme-li něco nedořečeného, má příjemce šanci myšlenku dokončit (...) až se zdá, že se vlastně sám stane její součástí.*⁹⁸ A co by v dnešní době mělo být nedořečenějšího než tak dominantní médium, jakým je obraz?

Jako argumenty pro využívání auditivního média ve výuce dějepisu mám tři argumenty. První by se dal shrnout pod souslovím **rozvíjení fantazie**. Jak bylo již řečeno, auditivní vjem nenutí vizuální představu, a tak má člověk šanci nechat svoji fantazii pracovat (samozřejmě na základě předešlé znalosti daného tématu). Druhým argumentem je moderní výukový trend, který je **aktivizace žáků**. Jelikož zvukové médium bytostně vyžaduje spoluúčast posluchačů, přímo se nabízí k využití při aktivizačně pojaté výuce. Do třetice můžu argumentovat tím, že takto pojatá výuka nabízí prostor pro mezipředmětové vazby.

Jirák a Köpplová píšou, že „*dominance obrazových médií vyvolala povrchní a zkreslené vnímání informací.*“⁹⁹ S touto tezí přišel již Neil Postman.¹⁰⁰ Povrchnímu a zkreslenému vnímání je samozřejmě potřeba ve výchově a vzdělávání co nejvíce předcházet. Jak na to? Určitě si můžeme pomoci dalšími druhy médií, která se nesoustředí na oči, ale právě např. na **sluch** (a zdá se, že sluch je nejvíce „na ráně“). Proto se věnuji zvuku. Burton a Jirák nás v tom pouze utvrzují: „*Ve skutečnosti nelze vyloučit, že nás obrazy ovlivňují daleko silněji než slova, mimo jiné proto, že se daleko víc podobají skutečnému světu, v němž žijeme (a skutečně jen podobají – nezapomeňme, že i fotografie jsou interpretace a jejich věrnost předloze je šálivá, takže čím věrnější fotografie, tím více je zastřena její ‚obrazová‘ podstata).*“¹⁰¹

Objektivní realita je taková, že větší část obsahu dnešních médií má vizuální podobu. Proto lze jen s obtížemi zvuk od obrazu izolovat. Avšak stále je potřeba nepouštět ze zřetele, že , a tak ponechává větší prostor představivosti. Alena Štěrbová uvádí tvrzení jednoho z prvních českých rozhlasových géníů, Vladimíra Šimáčka¹⁰² z roku 1927, že

⁹⁸ McLUHAN, Marshall. Člověk, média a elektronická kultura. S. 9.

⁹⁹ JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. S. 20.

¹⁰⁰ Neil Postman (1931–2001) byl americký teoretik masových médií. Proslavil se např. knihou *Ubavit se k smrti*.

¹⁰¹ BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. Úvod do studia médií. S. 37.

¹⁰² Vladimír Šimáček byl český činoherec a režisér činohry a od roku 1925 správce brněnské rozhlasové stanice. Jako jeden z prvních pochopil, že pouhá syrová zvuková nahrávka divadelní hry je pro diváka nesrozumitelná,

„vjem oka nelze nahradit, leč zvýšeným zřetelem k mluvenému slovu a celkovému spádu hry, odstupňováním rušnosti jednotlivých výstupů, vystižením sluchových jevů (...) lze posluchačovu fantazii vybičovat jistě k plastické představě.“¹⁰³ Toto tvrzení lze podpořit ještě citátem z didaktiky literatury, od Ondřeje Hníka¹⁰⁴: „**Imaginaci nemůžeme přijmout jako trpěnou zbytečnost již proto, že je lidskou přirozeností. Imaginace provází jak ontogenetický vývoj člověka, tak vývoj celého lidstva. Významnou úlohu hrála a nadále hraje imaginace právě ve výchově a vzdělávání. Pohádka, mýtus i bible užívají podobenství, tedy něco, co bytostně předpokládá imaginaci.**“¹⁰⁵

Myslím, že tvrzení o potřebě rozvíjet u žactva imaginaci (a mohli bychom ji snad nyní suplovat termínem fantazie) je neotřesitelný fakt, ale stejně se můžeme pro podporu této teze uchýlit ještě k H. M. McLuhanovi. Ten napsal, že „v orientálním umění se divák stává umělcem, protože si musí veškerá spojení doplnit sám.“¹⁰⁶ **Orientální umění** by v tomto ohledu mohlo být pro výchovně vzdělávací proces v našich zemích inspirací. Konstruktivisticky pojatá výuka literatury už takto pracuje, dějepis ty možnosti také může využít. Potenciál k tomu jistě v dnešní době má.

Zvuk byl vedle gestických, mimických a posturických signálů **prvním médiem**, s nímž se lidstvo setkalo. Je tomu tak de facto doposud. Lidé, a v kontextu této práce tedy i žáci, se s ním setkávají neustále. Co jiného je např. učitelův výklad? Nechci nikoho podceňovat, ale málokterý učitel zřejmě zvládne napodobit **řev tyranosaura** nebo **pochod římské legie**. Proto předkládám svůj návrh na didaktickou aplikaci auditivního média do výuky dějepisu. Tyto mají pomoci žákům pochopit dobu, o které se právě učí.

Návrhy na didaktickou aplikaci, které předkládám, lze považovat za **rozhlasové inscenace**. To je důvodem, proč se opírám o studii Aleny Štěřbové¹⁰⁷ *Rozhlasová inscenace*. Tato publikace se přednostně věnuje dějinám rozhlasových inscenací

neboť je jednak dlouhá, jednak v ní chybějí vizuální momenty, které pomáhají pochopení významu divadelních znaků. Začal tedy se snahou přizpůsobovat divadelní hry rozhlasové specifičnosti, čímž de facto položil základy rozhlasové hry v našich zemích.

¹⁰³ ŠTĚRBOVÁ, Alena. Rozhlasová inscenace. S. 16

¹⁰⁴ Ondřej Hník (nar. 1977) je docent pedagogiky na Pedagogické fakultě UK, odborník na didaktiku literatury, ale také básník a prozaik, autor knih pro děti.

¹⁰⁵ HNÍK, Ondřej. Didaktika literatury – výzvy oboru. S. 56

¹⁰⁶ McLUHAN, Marshall. Jak rozumět médiím. S. 8

¹⁰⁷ Alena Štěřbová (nar. 1939) je česká bohemistka a literární historička, zaměřující se na dějiny divadla a české literatury. Působí na Univerzitě Palackého v Olomouci.

v našich zemích, ale vedle toho obsahuje také určité teoretické základy, které mohou být pro využití média zvuku ve výuce dějepisu výchozími.

Štěrbové tvrzení o tom, co to je rozhlasová inscenace, je výstižné. Štěrbová tvrdí, že „*Rozhlasová inscenace je magnetofonový záznam specifické kompozice, která je při vysílání schopna zvukovými prostředky evokovat audiovizuální obraz jako ‚produkt‘ posluchačova myšlení.*“¹⁰⁸ Pokud pomineme anachronismus v podobě magnetofonového záznamu, nezbývá než se Štěrbovou souhlasit.

6.1. Dramaturgie zvukových stop

Přináším další pojem, který má mnohoznačné významy. Dramaturgie je v uměnovědách široký pojem, který může znamenat mnohé, v každém prostředí něco jiného. V námi zkoumaném kontextu je synonymním vyjádřením slova **dramaturgie** sousloví **volba látky**, ve smyslu mé práce tedy výběr zvuků, které učitel volí pro dané učivo. Důležité je uvědomit si, že posluchači, respektive žáci nevidí to, co si představuje tvůrce rozhlasové inscenace (učitel). Je potřeba, aby zvukové znaky měly co nejobecnější charakter a co nejvíce vyjadřovaly to, o čem posluchače zpravují.

Pojem **dramaturgie** se v této práci významově těsně váže na užití pojmy **mediace** a **didaktická transformace**. Pojem mediace jsem vysvětlil dříve v tomto textu. Pro opodstatnění připodobnění k pojmu didaktická transformace se pojdme opřít o Průchovu *Pedagogickou encyklopedii*: „*Transformace – učitel musí své porozumění učivu transformovat tak, aby se stalo srozumitelným i pro žáky.*“¹⁰⁹ Na základě tohoto tvrzení tedy můžeme usuzovat, že didaktická transformace je v podstatě volba látky, podobně jako dramaturgie. Tato látka pak prodělává mediaci, tj. proces zvýznamňování, jak jsem naznačil dříve.

¹⁰⁸ ŠTĚRBOVÁ, Alena. Rozhlasová inscenace. S. 10.

¹⁰⁹ PRŮCHA, Jan. Pedagogická encyklopedie. S. 181.

6.2. Didaktická aplikace auditivního média na vybraných tématech

Na následujících stranách uvádím analýzy didaktických aplikací auditivního média do výuky dějepisu. Postupuji chronologicky. Nahrávky jsou k poslechu na přílohovém CD.

NÁZEV: Úsvit dějin lidstva

TŘÍDA: 6.

DÉLKA LEKCE: 45 min.

FÁZE VÝUKY: expoziční

ANOTACE: Tato lekce nastává ve chvíli, kdy máme již probrané počátky vesmíru, světa, života a předchůdců člověka dnešního typu.

CÍLE: Žák vyvodí obecné závěry o životě pravěkých lidí. Žák popíše alespoň tři typicky pravěká zvířata. Žák zhodnotí význam vzniku jazyka pro lidskou společnost.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: k učení, komunikační

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VAZBY: výtvarná výchova, hudební výchova, literatura

OBSAH NAHRÁVKY: pravěká hudba, pravěká řeč, příroda, lov na antilopu, oslava úlovku, mamut

DÉLKA NAHRÁVKY: 2:52

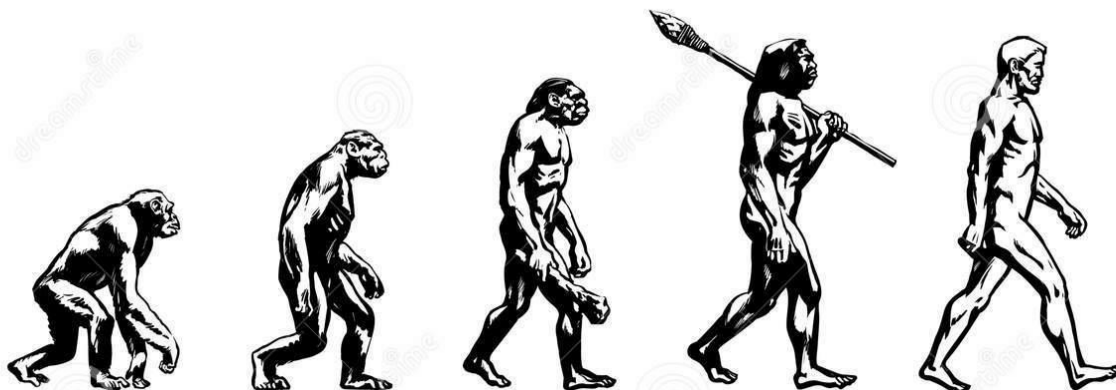
AKTIVITA ŽÁKŮ: Žáci poslouchají nahrávku. Následuje brainstorming o tom, co slyšeli. To je základem pro vyprávění učitele, který během toho rozdává žákům pracovní listy. Vypráví o pravěkém životě a přírodě v návaznosti na to, co už žáci vědí o dřívější historii druhu homo.

Nahrávku učitel pustí ještě jednou. Poté se ptá na hudbu. Jaké asi mohli mít v pravěku hudební nástroje? Proč hudbu vyluzovali? Následují otázky na způsob lovu. Čím mohli lovit? A jaká zvířata lovili? A jak je lovili? (S důrazem na vznik řeči) Jaké je nejtypičtější pravěké zvíře? Všechny správné odpovědi žáci doplňují do pracovních listů, které plní funkci zápisu z této lekce.

POMŮCKY: zvuková nahrávka, učebnice, popř. historické rekvizity (které pomohou posilnit dojem žáků z daného období – pěstní klín, kostěné šperky...)

PŘÍŠTĚ: Duchovní život pravěkých lidí (k čemuž jsme si vytvořili předmostí za pomoci povídání o pravěké hudbě.

PRAVĚKÝ PRACOVNÍ LIST

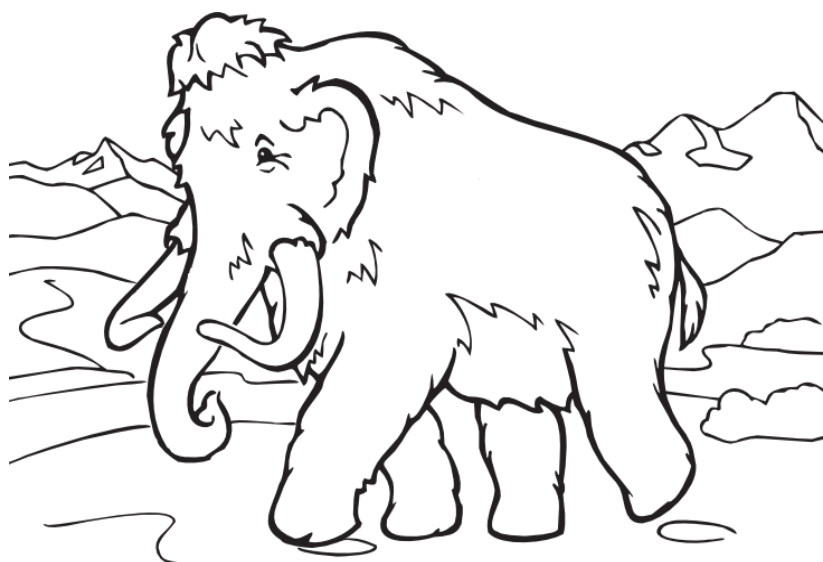

Pro zopakování pojmenuj předchůdce člověka dnešního typu.

Člověk dnešního typu se na Zemi objevuje
(dohledej v učebnici).

Jaká zvířata můžeme v pravěku slyšet?

Čím pravěcí lidé lovíli zvěř?

Jaké mohli mít lidé v pravěku hudební nástroje?

Kdo to byl Eduard Štorch? Najdi o něm něco na internetu.

V hudební výchově nacvičíte pravěkou písničku. Za pěknou pravěkou písničku bude jednička jak z hudební výchovy, tak z dějepisu. Za hezky vyplněný a vybarvený pracovní list je taky jednička!!! Dej si záležet.

NÁZEV: O trojím lidu řeč

TŘÍDA: 7.

DÉLKA LEKCE: 45 minut

FÁZE VÝUKY: fixační

ANOTACE: Tato lekce probíhá na počátku výuky o vrcholném středověku. Je odrazovým můstkem pro výuku o posledních Přemyslovcích, Karlovi IV. a náboženské reformaci.

CÍLE: Žák vyjádří vlastními slovy podstatu rozdělení středověké společnosti a výtvarně ztvární svoji představu.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: k učení, komunikativní, sociální a personální

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: výtvarná výchova, literatura

OBSAH NAHRÁVKY: oheň, křik a pochodování vojska, ržání koně, signály trubek, bubny, svištění šípů, bitva (třeskot zbraní, křik, oheň), hostina (smích, hudební nástroje), řemesla (kovář, truhlář, šperkař, dřevorubec, kameník), latinský chorál, zvony

DÉLKA NAHRÁVKY: 3:10

AKTIVITA ŽÁKŮ: Nahrávka bude učitelem puštěna dvakrát.

Při prvním poslechu žáci pozorně poslouchají. Následuje brainstorming o tom, co slyšeli (na základě toho, co už žáci vědí o středověké společnosti).

Při druhém poslechu se mezi sebou žáci radí o tom, co slyší. Pracovní list plní funkci zápisu z této lekce. Žáci ho dostanou před druhým poslechem.

Učitel žákům představí některá literární díla z období vrcholného středověku (Alexandreida, Dalimilova kronika...)

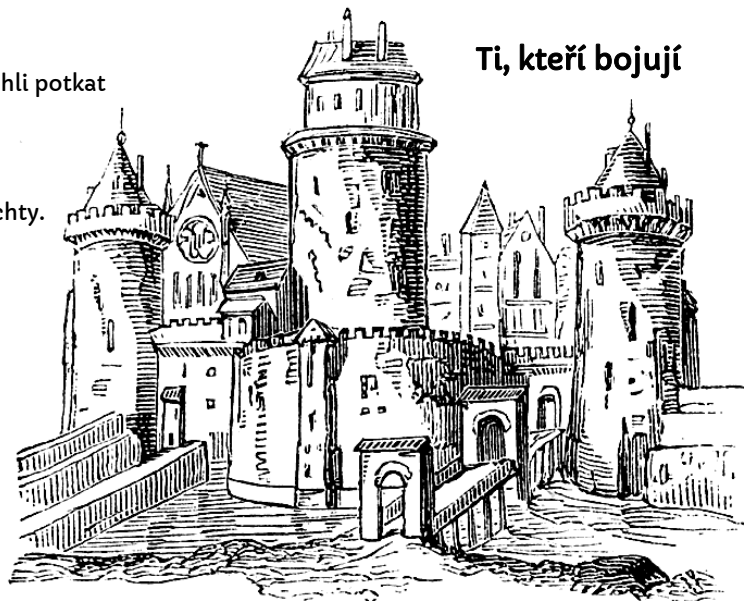
PŘÍŠTĚ: Poslední Přemyslovci na českém trůně.

ŽIVOT VE STŘEDOVĚKU

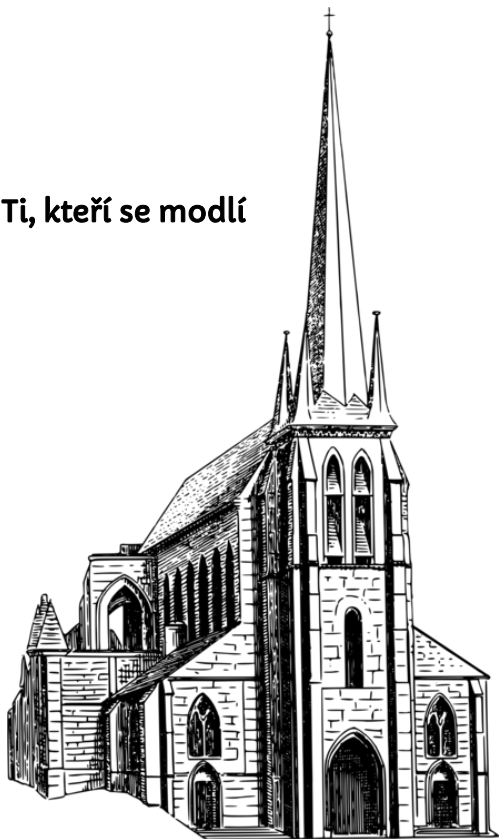
Slyšeli jsme středověkou bitvu. S jakými zbraněmi bychom se mohli potkat na takovém bojišti?

Zkus popsat, které části nahrávky se mohou týkat příslušníků šlechty.

Ti, kteří bojují

Ti, kteří se modlí

Slyšeli jsme náboženský chorál (zpěv bez doprovodu). Tipneš si, v kterém byl jazyce?

Zkus spojit výrazy, které jsou v tom jazyce, s jejich českými překlady.

Ora et labora.

gloria

Memento mori.

deus

Pamatuj na smrt.

Modli se a pracuj.

bůh

sláva

Slyšeli jsme nejméně 4 řemesla. Zkus si tipnout alespoň dvě.

Za pomoci nahrávky zkus odhadnout, na jaké hudební nástroje ve středověku hráli.

Ti, kteří pracují

NÁZEV: Století páry

TŘÍDA: 8.

DÉLKA LEKCE: 45 min.

FÁZE VÝUKY: diagnostická

ANOTACE: Žáci se učili o 19. století, vědecko-technické revoluci, jaru národů. Nyní je načase poznatky prověřit.

CÍLE: Žák zformuluje svými slovy příčiny revolucí v roce 1848. Vyvodí obecné závěry o společenském vývoji v 19. století s jeho příčinami i důsledky.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: K učení, k řešení problémů, komunikační, osobnostní a sociální

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: fyzika, výtvarná výchova

OBSAH NAHRÁVKY: národovecká píseň, křik nespokojenců (1848), výstřely, výkřiky umírajících, parní lokomotiva, továrenská výroba, kašel dítěte, skladba *Mein Herr Marquis* od J. Strausse (Die Fledermaus), další strojová výroba, další křik nespokojenců, vpadnuvších do továrny a bourajících stroje (ludismus), na konci elektřina.

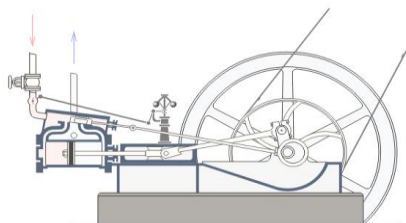
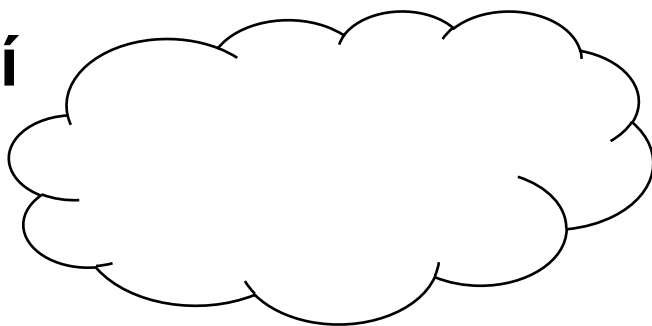
DÉLKA NAHRÁVKY: 1:32

AKTIVITA ŽÁKŮ: Žáci dostanou pracovní list, jenž plní funkci diagnostického testu. Měli by znát všechny pojmy v listu uvedené. Nahrávka slouží hlavně jako „kulisa“, podporující dojem z doby 19. století.

PŘÍŠTĚ: Sjednocení Německa a Itálie

19. století

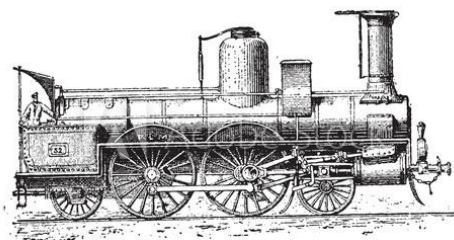
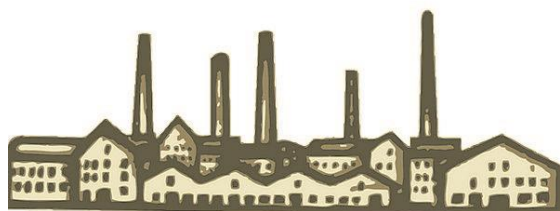
neboli →

← Co je symbolem této doby?

Proces probíhající od konce 18. stol. a během 19. stol se nazývá

Zásadně se proměňují především čtyři oblasti hospodářství. Podle obrázků tipni, které to jsou.

Která nová společenská vrstva vznikla?

Které problémy přinesl prudký rozvoj strojní výroby?

19. století se nese ve znamení využívání energie. Tu však ještě v tomtéž století střídá

Za pomoci učebnice správně spoj české vynálezce s jejich vynálezy.

bratraci Veverkové

Prokop Diviš

František Křižík

Josef Ressel

Viktor Kaplan

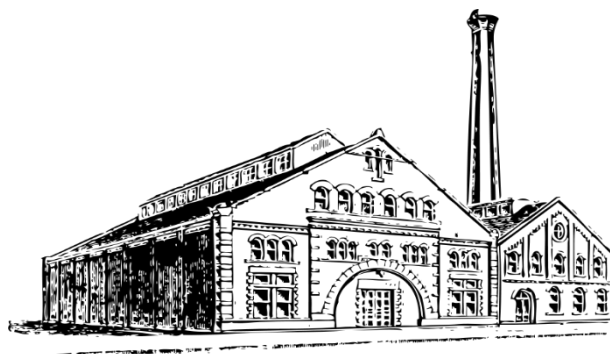
vodní turbína

oblouková lampa

uzemněný bleskosvod

ruchadlo (zdokonalený pluh)

lodní šroub

Jak jste zvyklí – hezky vyplněný list = jednička!

7. ZÁVĚR

Ideálem současného vzdělávání je vytvářet zdravou, samostatnou, tvořivou osobnost. Teoretický koncept i praktické uplatnění tohoto didaktického trendu jsem se pokusil naplnit touto prací. Pozitiva moderního multimediálního pojetí výuky jsou zjevná. Negativum je jediné, avšak přece jen podstatné – postupy zmíněné v teoretické i praktické části této práce vyžadují moderní výukové prostředí. Když ne interaktivní tabuli, tak přinejmenším projekční a zvukovou techniku. Toho se na mnoha současných školách nedostává.

Jako učitelé bychom však neměli žehrat a svádět nekvalitu vlastní práce na absenci didaktických prostředků a pomůcek. Cílem každého učitele je „vylepšovat“ – v první řadě všestranně rozvíjet sebe sama, což je krok k tomu, aby mohl „vylepšovat“ žáky (vzdělávat je a vychovávat), čímž může pěstovat sociální vztahy ve společnosti, a to vede de facto k vylepšování světa lidí, respektive světa jako takového.

Pro učitele dějepisu je dnes práce s médii v podstatě nevyhnutelná, jak jsem se pokusil nastínit v této práci. Rád bych však upozornil na to, že pojem médium je v pojetí současného českého školství nutné rozšířit, a to zejména v povědomí pedagogů. „Využití médií“ nemusí znamenat „jen“ puštění filmu nebo jeho ukázky ve výuce nebo využívání vlastnoručních audiovizuálních prezentací (které by dle mého názoru měli vytvářet spíše žáci než učitelé). Médium pojaté podle myšlenek M. McLuhana může být cokoli, co přenáší informace, co slouží coby extenze člověka.

Pokud chceme jednat v duchu pedagogického konstruktivismu, máme celou řadu možností, jak práci s médii využít. Zvukové stopy, které jsem v této práci představil, mohou vytvářet sami žáci. Stejně tak audiovizuální prezentace (řekněme v rámci vytváření referátů např. na velké vynálezce 19. století). Médiiem je konec konců i divadlo, které mohou žáci hrát. Inscenování revolučních událostí z roku 1848 bylo v mé výuce v 8. třídě ZŠ úspěchem – každá skupina zastupovala jeden národ a vznášela se šavlí v ruce své revoluční požadavky, zatímco ostatní žáci měli za úkol provolávat tematická revoluční hesla.

Pokud s médii ve výuce pracujeme, měli bychom vždycky dbát na to, aby byla přítomna vlastní aktivita žáků. Učitelé by měli vždy naplňovat požadavek interaktivity, ať už metodicky pracují s jakýmkoli médiem. Robert Čapek píše: „*Pokud (učitel) používá*

*pomůcky k tomu, aby žáci aktivně pracovali, objevovali, experimentovali, je vše v nejlepším pořádku.*¹¹⁰ To mohu podpořit ještě tvrzením Jana Průchy: „*Má-li obraz plnit své didaktické funkce optimálně, nemůže být jen účinným nástrojem v ruce učitele, ale musí též iniciovat aktivní přístup žáka, zejména myšlenkové procesy při jeho vnímání, a vyvolávat dialog mezi obrazovými informacemi a žákem.*“¹¹¹ J. Průcha zde sice hovoří o obraze, ale já soudím, že toto tvrzení se může vztahovat na jakékoli médium.

Média mohou být v didaktice při vytváření a využívání vyučovacích i učebních metod dobrým pomocníkem. Jsou-li vhodně využita, mohou být smysluplně implementována v jakékoli fázi vyučovacího procesu – při motivaci, v expozici, ve fixaci i v diagnostice. Jsem však toho názoru, že nikdy nemohou plně nahradit osobnost učitele, jeho živé slovo, vyprávění, vysvětlování, organizaci rozhovorů a diskusí a v neposlední řadě jeho zápal pro věc. I to činí učitele specifickým druhem interaktivního multimédia.

¹¹⁰ ČAPEK, Robert. Moderní didaktika. S. 79.

¹¹¹ PRŮCHA, Jan. Pedagogická encyklopedie. S. 262.

8. RESUMÉ

V předložené diplomové práci jsem se pokusil vystihnout úlohu médií v dnešním světě, v návaznosti na to v didaktice, respektive v didaktice dějepisu. Navrhl jsem možnosti, jakým způsobem je možné ve školské praxi vnímat pojem médium. Předložil jsem návrhy na aplikaci zvukového média ve výuce dějepisu.

8.1. English summary

In my diploma thesis, I tried to explain the role of media in contemporary world and in didactics of history. I suggested possibilities how to perceive the word media in education. I presented drafts how to work with sound media in history education.

9. ZDROJE

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. *Úvod do studia médií*. 1. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-67-6.

ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-3450-7.

ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. 2. vydání. Olomouc: Rubico, 2008. ISBN 978-80-7346-093-8

ČINÁTL, Kamil a PINKAS, Jaroslav. *Dějiny ve filmu: Film ve výuce dějepisu*. 1. vydání. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. ISBN 978-80-87912-11-9

DeFLEUR, Melvin a BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, Sandra J. *Teorie masové komunikace*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-09-8

DVOŘÁK, Tomáš. *Kapitoly z dějin a teorie médií*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-87108-16-1

ECO, Umberto. *Skeptikové a těšitelé*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0472-9

HNÍK, Ondřej. *Didaktika literatury: výzvy oboru*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-2626-0

HOŘÍNEK, Zdeněk. *Úvod do praktické dramaturgie*. 1. vydání. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 2009. ISBN 978-8086928-59-3.

CHROMÝ, Jan. *Komunikace, média, vzdělávání, kultura*. 1. vydání. Praha: Extrasystem, 2014. ISBN 978-80-87570-19-7.

JANIŠ, Kamil. *Obecná didaktika – vybraná témata*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-080-9

JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-697-7.

JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Masová média*. 2. vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0743-6.

KOLEKTIV autorů. *Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český*. [online] © 2012–2019 dostupné z: www.prirucka.ujc.cas.cz [cit. 12. 4. 2019]

KOLEKTIV autorů. Webové stránky Asociace učitelů dějepisu. [online] © 2012–2019 dostupné z: <http://www.asud.cz/slovo.htm> [cit. 23. 5. 2019]

McLUHAN, Marshall Herbert. *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: Jota, 2000. edice Nové obzory, 332. publikace. ISBN 80-7217-128-6.

McLUHAN, Marshall Herbert. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2409-9.

MONACO, James. *Jak číst film*. 1. vydání. Praha: Albatros, 2004. ISBN 978-80-00-01410-4.

OBST, Otto. *Obecná didaktika*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5141-1

PRŮCHA, Jan a kolektiv. *Pedagogická encyklopedie*. 1. vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-546-2

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 1999. ISBN 80-85866-33-1

SPITZER, Manfred. *Digitální demence*. 1. vydání. Brno: Host, 2014. ISBN 978-80-7294-872-7.

ŠTĚRBOVÁ, Alena. *Rozhlasová inscenace*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1995. ISBN 80-7067-531-4.